

ADEM CEYHAN*
MUHAMMET ÖZDEMİR**

Hız. Ali'ye Ait Yüz Sözü Manzum Bir Tercümesi

The Verse Translation of Hundred Sayings That
Belong to Caliph Ali

Ö Z E T

Türk edebiyatı tarihinde Hz. Muhammed'in dört halifesinin hayatı ve şahsiyeti çerçevesinde meydana gelen methiye, hilye, menkıbe gibi birtakım edebî türler vardır. Anılan halifelere ait özlü sözlerin derleme, tercüme ve şerhi mahiyetindeki eserler de bahis konusu edebî türlerden birini teşkil eder. Bu çalışmada Hz. Ali'ye nispet edilen ve meşhur Arap âlimi Câhız (ö. 255/869) tarafından seçildiği rivayet edilen yüz veciz sözün Türkçe manzum bir tercümesi tanıtılmakta ve tenkitli metni sunulmaktadır. Eserin tespit edilebilen yazma nüshalarında mütercim adı ve tercüme tarihi konusunda herhangi bir bilgi yoktur. Bu nüshalara göre, Sad Kelime'yi nazmen Türkçeye çeviren şair, eseri için mukaddime, sebeb-i telif ve hatime gibi bahisler yazma gereği duymamış; yüz Arapça vecizeyi birer kı'ayla Türkçeye tercüme etmekle yetinmiştir. Bununla birlikte, nüshaların en eski tarihli olanı ve dil hususiyetleri, çevirinin tahminen 15. asırda veya 16. asır başlarında yapılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Eserin bilinen nüshalarının üçünde kayıtlı Farsça kıt'alar, Reşidüddin Vatoat'ın Hz. Ali'ye ait yüz sözün tercüme ve şerhi konusundaki "Matlûbu Külli Tâlib Min Kelâmi Emîri'l-mü'minin Ali bin Ebî Tâlib" adlı kitabında yer alan şüirleridir. İsmi meçhul şairimiz, anılan eserde yüz söze dair mensur Arapça ve Farsça tercümelemlerle açıklamaları dilimize nakletmeksizin Farsça kıt'aları aynı şekilde Türkçeye çevirmiştir.

ANAHTAR KELİMELER

Hız. Ali, Sad Kelime, Câhız, Reşidüddin Vatoat, Türkçe.

ABSTRACT

In the history of Turkish literature, some literary genre such as "methiye (eulogy), hilye (portrait), menkıbe (legend)" are formed by inspired from the life and characteristics of Hz. Muhammed's four great caliphs. The literary works such as compilation, translation and annotation taken from four great caliphs' wise sayings also constitutes one of these literary genres. In this work, a poetical translation and critised text of a hundred wise sayings which might be related to Caliph Ali and which is rumoured that famous Arabian scholar Cahuz (ö. 255/869) selected these wise sayings is introduced and presented accordingly. In the hand written sample of these literary works, the name of translator and the translation date is not determined. According to these samples, the poet who translated the "Sad Kelime" to the Turkish in a poetic way did not add the introduction, the reason of writing and the epilogue to the literary sample. Furthermore, poet only translated a hundred Arabian aphorism to the Turkish with quatrain of each. Moreover, the oldest sample and characteristics of the language of these translation gives the clue of it might be written in the beginning of 15. or 16. centuries. In the three of these known translations there are Persian quatrains can be found.

These quatrains are the poems from Residüddin Vatoat's book of "Matlûbu Külli Tâlib Min Kelâmi Emîri'l-mü'minin Ali bin Ebî Tâlib" which is translation and annotation related to Caliph Ali's a hundred wise sayings. The unknown poet translated the Persian quatrains to the Turkish without translating the Arabian and Persian prosaic interpretations which are related to a hundred wise sayings.

KEYWORDS

Caliph Ali, A Hundred Word, Câhız, Reşidüddin Vatoat, Turkish

* Prof. Dr., Celal Bayar Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Manisa (ceyhanadem@hotmail.com).

** Dr. öğrencisi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa (muhammetodu@gmail.com).

Giriş

Hız. Muhammed'in "Hulefâ-yı râşidîn" (doğru yolda giden halifeler) adıyla da anılan ilk dört halifesi, gerek onun zamanındaki hayatları, gerekse vefatından sonraki halifelikleriyle Müslümanlar için örnek tarihî şahsiyetlerdir. "Çâr-yâr-i güzîn" (dört seçkin dost) şeklinde de vasıflandırılan Hız. Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali, Türklerin İslâmı kabullerinden sonraki hayatlarında ve edebiyatında değerli bir yer tutar. İslâmî Türk edebiyatının ilk eserlerinden itibaren asırlar boyu meydana getirilen birçok manzum veya mensur metinde dört halifenin saygıyla hatırlandığı ve hayırla anıldığı görülür. Hız. Peygamberi övmek maksadıyla çeşitli şekillerde yazılan naatların sonlarında dört halife övgülerine rastlandığı gibi, söz konusu şahsiyetler için divanlarda, mesnevilerde veya mensur eserlerde müstakil methiyeler de meydana getirilmiştir.

Edebiyat tarihimizde bu övgülerden başka, dört halifenin -bilhassa Hız. Ali'nin- doğumu, fazilet, keramet ve meziyetleri, savaş ve kahramanlıkları, özlü sözleri, fizikî yapısı gibi kişiliği çevresinde teşekkül etmiş mevlid, fezâil, menkıbe, gazavat (yahut cenkname), vecize ve hilye türünde bir hayli eser de bulunmaktadır. Biz burada Hız. Ali'ye nispet edilen yüz hikmetli sözün, sahibi bilinmeyen bir Türkçe tercümesinden bahsedeceğiz.

Türk edebiyatı tarihinde Hız. Ali'nin belirli sayıdaki veciz sözlerinin tercüme ve/ veya şerhi mahiyetindeki manzum yahut mensur eserlerin çoğu, iki kıdemli derlemeye dayanır: 1- Harzemşahlar devrinin tanınmış şair ve yazarlarından Reşîdüddîn Vatvat'ın (ö. 578/1182) "*Sad-Kelime-i Ali*" (Hız. Ali'nin Yüz Sözü) adıyla da anılan, "*Matlûbu Külli Tâlib Min Kelâmi Emîri'l-mü'minîn Alî bin Ebî Tâlib*" ismini verdiği eser, 2- *Mecma'u'l-beyân li-'ulûmi'l-Kur'ân* adlı tefsiriyle meşhur Tabersî (ö. 548/1154) tarafından hazırlandığı nakledilen ve Hız. Ali'nin 280 küsur kısa Arapça sözünü elifba sırasına göre içine alan "*Nesrü'l-leâlî*" (İnci Saçısı) adlı metin. Burada inceleyip sunacağımız manzum tercüme de Reşîdüddîn Vatvat'ın bahis konusu eserinin kısmî tercümesi mahiyetinde olduğundan, önce *Matlûbu Külli Tâlib Min Kelâmi Emîri'l-mü'minîn Alî bin Ebî Tâlib* hakkında kısaca bilgi vermek uygun olacaktır:

Dört halifeden Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Osman'ın yüzer sözünü Farsçaya tercüme ve kısaca şerh eden Reşîdüddîn Vatvat, ismini andığımız eserinde, Hz. Ali'nin ünlü Arap âlimi Câhız (ö. 255/869) tarafından seçilmiş yüz vecizesini de aynı tarzda çevirerek izah eder. Mütercim, Hz. Ali'nin Arapça hikmetli sözlerini Farsçaya tercüme ettikten sonra o cümlelerin manasını bir de Arapça olarak anlatmış; ardından yine Fars diliyle şerh etmiş; nihayet bahis konusu özdeyişe uygun iki beyit yazmıştır. (Ateş 1959: 12, 13, 17-19, 21, 22, 24; Ateş 1968: 47-49).

Reşîdüddîn Vatvat'ın eserinden nakledeceğimiz bir parça, Hz. Ali'ye ait yüz Arapça sözü nasıl tercüme ve şerh ettiği konusunda bir fikir verebilecektir. "Kötü huyla şeref olmaz" manasındaki vecizeyi, *Matlûbu Külli Tâlib* müellifi şöyle çevirir ve izah eder:

لا شرف مع سوء الادب
نیست بزرگی با بدی ادب.

معنی این کلمه بتنازی: علو الرتب لا ینال الا بحسن الادب.

معنی این کلمه بهپارسی: هر که بی ادب باشد از بزرگی محروم ماند و بدرجه اشرف و اکابر و اعیان و امثال نرسد. شعر:

بی ادب مرد کی شود مهتر گرچه او را جلالت از نسب است

با ادب باش تا بزرگ شوی که بزرگی نتیجه ادب است. (Reşîd-i Vatvat 1382: 10).

Denebilir ki, Reşîdüddîn'in *Hadâyiku's-sihr ft Dekâyiku's-şî'r* isimli kitapçığı, eserleri içinde en tanınmış olanıdır. Onun Hz. Ali'ye nisbet edilen yüz sözün tercüme ve şerhi konusundaki eseri de başarılı bulunmuş; Türk şair ve yazarları tarafından hayli rağbet görmüş bir metindir. Meselâ, Farsça *Tezkiretü's-şuara* sahibi Devletşah (ö. 900/1494-95?), Kâtib Reşîd'in eserleri hakkında topluca bilgi verirken, bu kitapçığı hakkında "Mü'minlerin emîri Ali b. Ebi Talib (Tanrı yüzünü mükerrerem etsin ve ondan razı olsun)'ın yüz sözünü çok güzel bir şekilde tercüme etmiştir" der. (Devletşah 1977: 135).

Reşîdüddîn'in andığımız kitapçığı, takip ve tespit edebildiğimiz kadarıyla on dördüncü asırdan yirminci asra kadar Türkçeye aşağı yukarı on beş kere tercüme edilmiştir. Bu tercüme ve şerhler konusunda birkaç örnek vermek gerekirse, şu eserler numune olarak gösterilebilir: Hicrî 968 (M. 1560-61'de) senesinde Manastır şehrindeki Kadı Yahyâ Medrese-

sinde müderrisken *Sad Kelime*'yi "*Tuhfetü'l-ihvân*" adıyla tercüme ve kısaca şerh eden Abdülhâdî bin Bekr, mukayese sonucunda anlaşıldığına göre, Vatvat'ın söz konusu ettiğimiz eserinden faydalanmıştır. (Ceyhan ve Cankurt, 2012: I/ 279-311). Kastamonulu müderris Hâcegîzâde Mustafa bin Mehmed (ö. 998/1590), Vatvat'ın dört halifeye ait yüzer sözün tercüme ve şerhi konusundaki eserlerini, Damad Ferhad Paşa ve Sokullu Mehmed Paşa'nın taleplerini yerine getirmek için, 977-78/1570-71 yıllarında Türkçeye çevirmiştir. (Ceyhan, 2006: 209-219). Şeyhülislâm ve tarihçi Hoca Sâdeddîn Efendi'nin oğlu Abdülazîz Efendi (983-1027/1575-1618), Vatvat'ın anılan eserlerinden birini, Hz. Ali'nin yüz sözü hakkındaki kitapçığını, Sultan I. Ahmed'in isteği üzerine, "*Gül-i sad-berg*" adıyla dilimize tercüme etmiştir. (Reşîdüddin Vatvat 2011).

Edebiyat tarihimizde *Matlûbu Külli Tâlib*'in bu tama yakın tercüme-leri yanında, sadece içine aldığı kıt'aların aynı şekilde Türkçeye nakle-dilmesinden ibaret, kısmî çevirileri de bulunmaktadır: 16 veya 17. asır şairlerinden olduğunu sandığımız Edâyî'nin *Sad Kelime*'si ile 18. asır edebî şahsiyetleri arasında yer aldığını tahmin ettiğimiz İsmâil'in aynı adı taşıyan Türkçe tercümesi, bu eksik tercümelerden ikisidir. Vatvat'ın bahis konusu eseri, Alman şarkiyatçısı Heinrich Leberecht Fleischer (1801-1888) tarafından Almancaya tercüme edilerek aslıyla birlikte 1837'de yayımlanmıştır. A. H. Harley de Reşîd-i Vatvat'ın bu kitapçığındaki Farsça kıt'aları İngilizceye çevirmiş ve 1927'de Kalküta'da bastır-mıştır.

Mütercimi Bilinmeyen Bir *Sad-Kelime-i Alî* Tercümesi

Biz burada Reşîd-i Vatvat'ın söz konusu ettiğimiz eserinin, müter-cimi belli olmayan kısmî bir tercümesini tanıtıp sunacağız. Yurt içi ve yurt dışındaki bazı yazma eser kütüphanelerinde Vatvat'ın "*Sad Kelime-i Alî*" adıyla da anılan kitapçığının mezkûr çevirisine ait dört nüshanın varlığı bilinmektedir. Bu nüshaların üçü Türkiye kütüphanelerinde, biri British Museum Kitaplığında bulunmaktadır. Eldeki nüshalardan bahis mevzuu tercümenin sahibi belli olmadığı gibi, meydana getirildiği tarih de kesinlikle anlaşılmamakta; fakat çevirinin 15. asırda veya 16. asır baş-larında yapıldığını söylemek mümkün görünmektedir. Çünkü yurt için-

deki nüshaların en eski tarihli olanı, H. 909 (M. 1504) senesinde yazılmıştır. Ancak bu metnin sonundaki “temmet” (tamamlandı) kaydında yer alan tarihin tercüme mi, yoksa istinsah zamanını mı gösterdiği meçhuldür. Sonundaki 909/1504 yılı eğer tercüme tarihi ise, eserin meydana getirildiği zamanı öğrenmiş oluyoruz; şayet istinsah tarihi ise, o takdirde bu metnin en azından on beş veya on altıncı asır mirası olduğunu tahminen söyleyebiliriz. Eserin taşıdığı dil hususiyetlerinin de bu tahminimizi teyit ettiği düşüncesindeyiz.

Biraz önce elimizdeki metnin kısmî bir tercüme olduğunu ifade etmiştik. Mütercim, Reşîd-i Vatvat'ın *Matlûbu Külli Tâlib* adlı eserindeki Farsça şiirleri aynı nazım şekli ve aruz kalıbıyla Türkçeye tercüme etmiştir. Adını bildirmeyen Türk şairinin kıt'aları, Kâtib Reşîd'in “şi'r”leriyle karşılaştırıldığında, bazan mealen tercüme tarzında olsa da umumî görünüşü itibariyle aslına uygun ve başarılı sayılabilecek mahiyettedir. İşte manzum *Sad-Kelime-i Ali Tercümesi*'nden birkaç örnek: “Değer ve derecesini bilip de haddini aşmayan kimseye Allah rahmet etsin!” manasındaki *رحم الله امرء عرف قدره ولم يتعد طوره* sözünü Reşîd-i Vatvat şu şekilde Farsça'ya tercüme etmiştir:

رحمت ایزدی بر آن کس باد
که عنان در کف جنون ننهد
حد خود را بدانند و هرگز
قدم از حد خود برون ننهد

Hüviyetini bilmediğimiz Türk şairi, bu kıt'ayı dilimize şöyle çevirmiştir:

“Hağ aña rahmet ide kim dâ'im
Dizginini cünün elinde kıomaz
Kendü kıadrin bilüp kıadem saqlar
Haddine başar ortasında kıomaz” (İ, vr. 5b).

[Allah, dizginini çılgınlık elinde bırakmayan kişiye rahmet etsin! (O kimse) kendi derecesini bilip ayağını korur; haddinden dışarı adım atmaz.]

Yine “Cahilin nimeti, çöplükteki yeşillik gibidir” manasına gelen *نعمة الجاهل كروضة في مزبلة* vecizesini, *Matlûbu Külli Tâlib* müellifi şu şekilde Farsçaya tercüme etmiştir:

“Ey hünermend ki yok durur mālūñ ای که داری هنر نداری مال
 Faqr elinden şikâyet etme yiter مکن از کردگار خود گله
 Cehl ile ni’metūñ mişâlin işit نعمت جهل رامخواه که هست
 Şol çemendür ki terslik üzre biter” روضه در میان مزبله

(İ, vr. 8b)

[Ey hünerli kişi, eğer malın yoksa, fakirlikten şikâyet etme, yeter! Cahillikle nimetin bir arada bulunmasının örneğini dinle: Çöplük içinde biten yeşillik...]

Mütercimim, Farsça şiirlerin sahibi Kâtib Reşîd gibi gibi kıt’a şeklini ve “feilâtün mefâilün feilün” kalıbını kullanması, asıl eserdeki vecizlik ve kıvraklığı aksettirmek bakımından isabetli olmuştur. Vatvat’ın *Mat-lûbu Külli Tâlib*’inde yer alan şiirlerin yine kıt’a şeklinde ve “fâilâtün fâilâtün fâilün” kalıbıyla yapılmış, tahminen 14 veya 15. asra ait, eski bir tercümesi daha vardır. Ali Kemâl (1284-1341/1867-1922), Rûşen Eşref’in 1333-34 (Mîlâdî 1917-18) yıllarındaki edebî röportaj sorularına cevap verirken Arap, Fars ve Türk dilleriyle edebiyatını da kısaca mukayese eder; o arada yeri geldiğinden bu tercümeyi de örnek olarak anar. Ali Kemâl, Hz. Ali’nin Arapça bir sözünü, şairlerimizden birinin az çok fesahatle Farsçaya tercüme ettiğini, ancak bunun Türkçemize “perişan bir sûrette, imalelerle, zihafarla kırık, dökük” çevrilebildiğini söyler:

“...Meselâ Arab’da Hazret-i Alî اشبه منهم بأبائهم demiş değil mi, bu mesel-i edebîyi üdebâmızdan biri:

خلق را نیست سیرت پدران
 همه بر صورت زمانه روند
 دوست اند آنکه را زمانه نواخت
 دشمن اند آنکه را زمانه نکند

diye Acemceye, az çok bir fesâhatle nakleylerdi; lâkin Türkçemize ancak şöyle perîşân bir sûrette, imâlelerle, zihafarla kırık, dökük geçirebilirdi:

Âlemün halkında hergiz ata hulkı kalmamış
 Gözetirler ki zamâne nice dürlü devr ider
 Hoş görürler anı kim devr-i zamâne hoş görür
 Cevr iderler ana kim devr-i zamâne cevri ider” (Rûşen Eşref
 1334: 301-302).

Ali Kemâl’in bu sözlerinden, Farsça kıt’adaki düzgün ifadeyi, Türkçe tercümede bulamadığı anlaşılmaktadır. Metnini sunacağımız tercüme

ise aruzun uzunca bir kalıbıyla değil, aslında olduğu gibi -10'lu veya 11'li hece ölçüsünü andıran- kısa bir kalıbıyla meydana getirilmiştir. Bu çevirinin de imale ve zihaf gibi vezin kusurlarından salim olduğu iddia edilemezse de, tercih edilen aruz kalıbı yardımıyla daha kıvrak ve anlatım yönünden derli toplu olduğu söylenebilir.

Tercümenin muhtevasına gelince... *Sad Kelime*'de şahsî ve sosyal hayata ait, gözlem ve tecrübe mahsulü, bilgece fikirler, görüşler ifade edilmiş; bu arada okuyucuya bazen doğrudan, bazen dolaylı olarak birtakım tavsiyelerde, telkinlerde bulunulmuştur. Rahatlıkla denebilir ki, vecizelerin hemen hemen hepsi, Hz. Ali'nin bilinen tarihî kişiliğine ve mensubu olduğu İslâm esaslarına uygundur. Zira bu cümlelerde sağlam bilgi sahibi olmak, kendini bilmek, haddini aşmamak, gafletten uyanmak, az konuşmak, hata ve günahı ısrar etmemek, istişare, takva, sabır, şükür, tevbe, af gibi İslâmî faziletler telkin edilmekte; yalan, dedikodu, açgözlülük, oburluk, azgınlık, cimrilik, kibir gibi kötü huy ve davranışlar yerilmektedir. *Kur'an* ayetlerine ve Hz. Peygamber'in hadislerine vâkıf olanlar, bu sözlerin İslâm'ın anılan iki temel kaynağına uygunluğunu kabul ve tasdikte tereddüt etmeyecektir.

Konularına göre sınıflandırıldığında vecizelerin bir kısmının görülen gerçeği anlatırken dolaylı yoldan faydalı bir tavsiyeyi de içine aldığı, bazılarının ise inanç, ibadet, ahlâk ve âdâbla alâkalı telkin ve tavsiyeler mahiyetinde olduğu söylenebilir. Bundan dolayı söz konusu kıt'aları, duygu ve hayalden ziyade akla, fikre, kalbe ve vicdana hitap eden birer talimî (didaktik), hikemî şiir saymak gerekir. Dikkatlere sunduğumuz hikmetli vecizeler, her seviyedeki insan için bir fazilet rehberi, idareciler için özlü bir siyasetname ve İslâmî kaynaklara bağlı bir şahsî gelişme kılavuzu olarak okunabilir. Bu tür tarihî-edebî metinlerden değerler eğitimi sırasında da faydalanmanın mümkün ve gerekli olduğu kanaatindeyiz.

Eserin Nüshaları ve Tenkitli Metnin Teşkilî

Elimizdeki *Sad Kelime*'nin -üçü Türkiye kütüphanelerinde, diğeri British Museum kitaplığında olmak üzere- dört yazma nüshasını tesbit edebildik. En eskisi 1504, en geç tarihli olanı ise 1887 yılında istinsah edilmiş olan bu kopyalar şöyle tavsif edilebilir:

1- İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Ktp. Muallim Cevdet Yazmaları, M.C. K. 342, vr. 1b-51b. (Kısaltması: İ)

Hız. Ali'ye nisbet edilen yüz Arapça sözden her birinin altında önce Reşîd-i Vatvat'ın Farsça kıt'aları, sonra bu şiirlerin aynı şekil ve vezinle yapılmış Türkçe çevirileri kayıtlıdır. Hız. Ali vecizeleri sülüsle, bu cümlelerin Farsça ve Türkçe tercümelere harekeli nesihle yazılmıştır. 17,5 x 12,5 mm ebadında olan kitapçığın her sayfasında dokuz satır vardır. Metin, Hicrî 20 Ramazan 909 (Milâdî 7 Mart 1504) tarihinde tamamlanmıştır.

52a sayfasında istihare hakkındaki iki kaydı müteakip vr. 52b- 62a arasında Hız. Ali'nin *Nesrî'l-leâlî* isimli derlemede yer alan sözlerinden 39'unun birer cümleyle Farsça ve Türkçe tercümesi yer alır. Bu kısım, 908 Ramazanında (1503 Martında) yazılmıştır.

2- British Museum Ktp. Harl. 5490, vr. 197b-213b. (Kısaltması: L).

Eserin British Museum kitaplığında bulunan bu metni, 17. asrın ikinci yarısında meydana getirildiği anlaşılan bir mecmua içinde yer alır. Bu nüshada da Reşîd-i Vatvat'ın Hız. Ali'ye ait yüz sözün tercümesi mahiyetindeki Farsça kıt'alarından sonra Türkçe manzum tercümelere kayıtlıdır. Arapça vecizeler, Farsça ve Türkçe tercümelere göre daha koyu, büyük ve harekeli yazılmıştır. Bazı sayfa kenarlarında Arapça ve Türkçe iktibaslara da rastlanır. (Yazmanın tavsifi için bk. Rieu 1888: 236b).¹

3- Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, nr. 4265, (Kısaltması: M).

Hız. Ali'ye nisbet edilen *Sad Kelime*, vr. 43b-53b arasında yer alır. Besmeleden sonra Arapça hamd ve salât cümlelerinin ardından bu yüz sözün Hız. Ali'ye ait olduğu belirtilmiştir. Arapça vecizeler harekeli olarak yazılmış; altına o sözlerin tercümelere mahiyetindeki Türkçe kıt'alar kaydedilmiştir. Reşîd'e ait olduğunu bildiğimiz Farsça şiirlere bu nüshada yer verilmemiştir. 53b'deki temmet kaydından anlaşıldığına göre, kitapçık, Hâfız Alî el-Âmidî tarafından H. 1158 (M. 1745) veya H. 1198 (M. 1784) yılında yazılmıştır. Müstensih, bir kısım Arapça vecizelerin tercümesi mahiyetindeki kıt'aları hatalı yerlere kaydetmiş; başka bir

¹ Bu nüshayı, ricam üzerine temin edip bana gönderen Sibel Kocaer'e teşekkür ederim.

ifadeyle Hz. Ali'ye ait bazı sözlerin altına, onların çevirilerini değil, diğer özdeyişlerin karşılığı olan şiirleri yazmıştır.

Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu'nda *Sad-Kelime-i Ali'nin* bu tercümesine ait bir nüshayı tavsif eden Abdülbaki Gölpınarlı, çevirinin Âlî (ö.1008/1599-1600) tarafından yapıldığını, her hangi bir delil göstermeden yazmış ve yanılmıştır. (Gölpınarlı 1972: III/192). Eserde, mezkûr tercümenin ait sayıldığı şair tarafından yapıldığını bildiren bir kayda rastlanmadığı gibi, çevirinin 909/ 1504 yılında, yani Âlî'nin doğumundan takriben kırk yıl önce yazılmış nüshası, bu tercümenin adı geçen edebî şahsiyetçe meydana getirilmiş olamayacağını ispat etmektedir. Gölpınarlı, aynı mecmua içinde yer alan ve gerçekte Latîfi tarafından yapılmış bir yüz hadis tercümesi olan *Sübhatü'l-uşşâk*'ı -muhtemelen *Osmanlı Müellifleri*'ndeki hatalı kayıt dolayısıyla- Âlî'nin eseriymiş gibi göstererek de yanılmıştır.²

4- Süleymaniye Ktp. Hâşim Paşa, nr. 37-38. (Kısaltması: S).

Ali Haydar İbn Ahmed Muhtâr tarafından H. [1]304 (M. 1887) yılında istinsah edilmiştir. Metnin başında besmele, Allah'a hamd ve Hz. Peygambere salât cümlelerini müteakip bu yüz sözün Hz. Ali'den rivayet edildiği, bahis konusu vecizeleri onun beyanları arasından Câhız'ın seçtiği, Reşîdüddîn Vatvat'ınsa Farsça olarak açıkladığı Arap diliyle anlatılmıştır. Bu girişin ardından Arapça vecizelerin altına Reşîd-i Vatvat'ın Farsça kıt'aları, sonra o şiirlerin manzum Türkçe tercümeleri kaydedilmiştir. Yazma, 222x 162, 158x 108 mm ebadında, mukavva cilt içinde, 14 yapraktan ibarettir. Her sayfada 21 satır vardır.

Tenkitli metin, eserin tavsif edilen dört yazmasına dayanılarak kurulmuş; fakat bu nüshalardan herhangi biri esas alınmamış; vezin ve manaya en uygun bulunan rivayet şekli tercih edilmiştir. Aruz ölçüsüne ve manaya uymayan varyantlar, eksiklik ve yanlışlar, nüsha farkı olarak gösterilmemiştir. Farsça kıt'aların yazılışında Mîr Celâleddîn-i Huseynî Urumavî'nin neşrettiği *Matlûbu Külli Tâlib* metni dikkate alınmış; nesre çeviri sırasında Arapça vecizeler ve onların Farsça tercümeleri de göz önünde bulundurulmuştur. Yaprak numaraları İ nüshasına aittir.

² Bir suretini elde ettiği bu nüshayı, ricam üzerine bana ulaştıran Seyfullah Korkmaz'a teşekkür ederim.

Terceme-i Sad-Kelime-i 'Alî

(vr. 1a) Bi'smi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm

El-ḥamdü li'llâhi Rabbi'l-'âlemîn ve'l-'âkıbetü li'l-müttakîn ve's-
şalâtü 'alâ seyyidinâ Muḥammedin ve âlihi ecma'in. Hâzâ *Mietü Kelime-*
tin li emîrû'l-mü'minîn Alî İbn-i Ebî Tâlibin Kerrema'llâhü Vechehü.¹

1- لو كشف الغطاء ما ازددت يقينا -1

حال خلد و جحیم دانستم	(vr. 2a) Cennet ile cehennemün ḥâlin
بیقین آنچنانکه می باید	Geregi gibi bilmişem muḥkem
گر حجاب از میانه برگردند	Aradan ger ḥicâbı ref' ideler
آن یقین ذره نیفزاید	Zerre deñlü yaqînüm olmaya kem

[Cennetle cehennemin hâlini gereği gibi, sağlam bir şekilde bildim. Eğer aradan perdeyi kaldırsalar, şüphesiz bilgim zerre kadar azalmaz.]

2- الناس نیام فاذا ماتوا انتبهوا -2

مردمان غافلند از عقبی	(vr. 2b) Âhiretten bu ḥalk gâfildür
همه گوئی بختگان مانند	Uyuyup qaldı cümlesi güm-râh
ضرر غفلتی که می ورزند	Bilmediler ² bu gâfletün zararın
چون بمیرند آنگهی مانند	Ölicek uyanup kıllalar âh ³

[Bu insanlar ahiretten habersizdir; hepsi uyuyup yolunu şaşırmuş hâlde kaldı. Bu gafletin zararını bilmediler. Ölünce uyanıp "Ah!.." edecekler, "Eyvah!.."]

¹ L ve M'de bulunan bu hamdele, salvele ve yüz sözün kime ait olduğunu bildiren cümle, İ'de yoktur. S'de ise besmele, hamdele ve salvele sözlerinden sonra bu yüz sözün müminlerin emîri Hz. Ali'den rivayet edildiği, Câhız'ın onları halifenin vecizeleri arasından seçtiği, Reşîdüddîn Vatvat'ın bahis konusu cümlelerden her birinin manasını iki Farsça beyitle ifade ettiği Arapça olarak anlatılmıştır.

² bilmediler İ, S: bilmeyeler L, bilmeyenler M.

³ Ölicek uyanup kıllalar âh M, S: Ölicek kıllalar uyanup âh İ, Ölicek uyanup ideler vâh L.

3- الناس بزمانهم اشبه منهم بأبائهم

خلق را نیست سیرت پدران	(vr. 3a)	Atalar sîretinde gitmez halk
همه بر سیرت زمانه روند		Rûzgâr ⁴ sîretince gitdi hemân
دوستند آنکه را زمانه نواخت		Sevdiler anı kim yüceltdi bu dehr
دشمن اند آنکه را زمانه فکند		Yirdiler anı kim bırağdı zamân ⁵

[Halk, babalarının, dedelerinin (iyi) hâl ve gidişine uymaz; daima zamanenin huyuna, suyuna uyararak gider... Zamane kimi yüceltirse onu sever, kimi bırakırsa onu yerler...]

4- ما هلك امرء عرف قدره

هرکه مقدار خویشتن بشناخت	(vr. 3b)	Kendünüñ her ki bildi miğdârın ⁶
از همه حادثات ایمن گشت		Cümle âfetden ol ⁷ emîn oldı
از مضیق غرور بیرون جست		Kim selâmet bulup sevinmedişe
در مقام سرور ساکن گشت		Pes melâmet aña qarîn oldı ⁸

[Kendi değer ve derecesini bilen, bütün felâketlerden emin olur. Kim selâmet bulup sevinmediyse, o kınanmışlığa yakın olur.]

5- لا داء اعیى من الجهل

علم دریست نیک باقیمت	(vr. 4a)	‘İlm bir gevher oldı kıymetlü
جهل درد یست سخت بی درمان		Cehl bir derd kim ⁹ aña yoğ dermân
نیست از جهل جز شقاوت نفس		‘İlm ucından ¹⁰ sa‘îd olur bu ¹¹ nefis
نیست از علم جز سعادت جان		Cehl ucından şaķî olur bu cân ¹²

⁴ rûzgâr L, M, S: bu zamân İ.

⁵ Yirdiler anı kim bırağdı zamân İ, L, S: Sevdiler anı kim severdi zamân M.

⁶ bildi miğdârın İ, M, S: miğdârın bildi L.

⁷ âfetden ol M, S: âfâtdan İ, L.

⁸ Kıt'anın 2. beyti L'de şu şekilde: Ğurūr tarlığından taşra olan/ Pes selâmete qarîn qarîn oldı"

⁹ derd kim aña yoğ İ: dertdür ki aña yoğ M, derd yoğ aña S.

¹⁰ ucından İ, M: içinde S.

¹¹ bu İ, S: bir M.

¹² cân İ, M: cihân S. 2. beyit L'de şu şekilde: "Cehl ucından şaķî olur bu cân/ 'İlm ucından sa‘îd olur bu nefis".

[İlim değerli bir cevher, cehalet ise dermansız bir derttir. Bu nefis, ilim sayesinde (dünya ve ahirette) mutlu, bahtiyar olur; bu ruh, cehalet yüzünden (dünya ve ahirette) bedbaht olur...]

6- لسانك يقتضيك ما عودته

بر نکو خوی کن زبان ترا	(vr. 4b)	Dilüni eyü söze ‘âdet kıl
کان رود برزبان که خوی کند		Neyi ¹³ hūy itse dil anı söyler
خوش را بر بدی کنی روزی		Yaramazdan dilüni saqlayığör
پیش خلقت سیاه روی کند		Yoḥsa ḥalk içre seni ḥor eyler

[Dilini iyi söz söylemeye alıştır! Çünkü dil neyi huy ederse, onu söyler. Uygunsuz ve kötü sözlerden dilini korumaya bak! Yoksa o dil, insanlar içinde seni hor duruma düşürür.]

7- المرء عدو ما جهله

مردمان دشمنند علمی را	(vr. 5a)	Niçeler ‘ilme düşmen olmışdur
که ز نقصان خود ندانندش		Bilmediğiçün anı yirerler
علم اگرچه خلاصه دینست		‘İlm egerçi ¹⁴ ḥulāṣa-i dīndür
چون ندانند کفر خوانندش		Çünkü bilmeyeler küfür dirler

[Birçokları ilme düşman olmuştur; bilmediği için onu kötüler. Her ne kadar ilim, dinin özü ise de bilmediklerinden dolayı küfrederler. (Onu inkâr eder veya ona söverler.)]

8- رحم الله امرء عرف قدره ولم يتعد طوره

رحمت ایزدی بر آن کس باد	(vr. 5b)	Hâḫ aña raḥmet ide kim dâ’im
که عنان در کف جنون ننهد		Dizginini cünün elinde ḳomaz
حد خود را بدانند و هرگز		Kendü ḳadrin bilüp ḳadem saqlar
قدم از حد خود برون ننهد		Ḥaddine baṣar ortasında ¹⁵ ḳomaz

¹³ Neyi İ: Nite M, Neye L, S.

¹⁴ egerçi İ, S: gerçi M.

¹⁵ ortasında İ, M, S: ortasına L.

[Allah, dizginini çılgınlık elinde bırakmayan kişiye rahmet etsin! (O kimse) kendi derecesini bilip ayağını korur; haddinden dışarı adım atmaz.]

9- اعادة الاعتذار تذكير للذنب

عذر یکبار خواه از کنهی	(vr.	‘Özr bir kez dile günāhından İki kez
کز دوبارست نقص جاه ترا	6a)	dilemek şenā‘at olur ¹⁶
بسر عذر باز رفتن تو		Bī-sebeeb ‘özr eyleşñ tekrār
تازه کردن بود گناه ترا		Cürm-i evvel hemīn i‘ādet olur ¹⁷

[Günahından dolayı bir kere özür dile. İki kere özür dilemek ayıptır. Sebepsiz özrü tekrar edersen, hemen ilk suçun hatırlanır.]

10- النصح بين ملأ تقریر

گر نصیحت کنی بخلوت کن	(vr. 6b)	Kime kim sen naşīhat eyleyesin
که جزاین شیوه نصیحت نیست		Ḥalvet eyle kim ¹⁸ ide anı kabūl
هر نصیحت که بر ملأ باشد		Her naşīhat ki ḥalk içinde ola
آن نصیحت نجز فضیحت نیست		Ol melāmetdür ider anı melūl

[Kime nasihat edersen, تنها yerde et ki, onu kabul etsin. İnsanlar içinde olan nasihat, kınamak, ayıplamaktır; öğüt verilene üzer...]

11- اذا تم العقل نقص الكلام

هر کرا اندکست مایه عقل	(vr. 7a)	Her kişinüñ ki ‘aklı eksük ola
بیپده گفتنش بود بسیار		Bīhude yire söz dırāz eyler
مرد را عقل چون بیفزاید		Ol kişinüñ ki ‘aklı kāmildür
در مجامع بکاهدش گفتار		Maḥfil içre sözini az eyler ¹⁹

[Bir kimsenin akli eksik olsa, o boş yere sözü uzatır. Akli olgun olan kişi ise oturulup görüşülen yerlerde az konuşur.]

¹⁶ olur M, S: ola İ.

¹⁷ dilemek şenā‘at olur M, S: dilemek şenā‘at ola İ, dilesen şenā‘at ola L.

¹⁸ Ḥalvet eyle kim İ: Ḥalvet it ki L, Ḥalvet eyle ki M, Ḥalvetd’ eyle kim S.

¹⁹ İ’de buradaki ikinci beyit önce, ilk beyit sonra yazılmıştır.

12- الشفيع جناح الطالب

ای که هستی تو طالب حاجات بیخ نومیدی از دلت برکن تا بمطلوب خود رسی ز ملوک دست در دامن شفيعی زن	(vr. 7b)	Ger sen olduñsa řālib-i mařlūb Ye's köküni ²⁰ kes göñülden ²¹ var Pādiřehlerden ²² isteseñ řācāt ²³ Bir řefī' etegini dut zinhār ²⁴
--	----------	---

[Eğer bir isteğe talip olduysan, git, ümitsizlik kökünü gönülden kes!
Padişahlardan ihtiyaçları istesen, aman bir aracının eteğine yapış!]

13- نفاق المرء ذلة

ای که داری نفاق اندر دل خوار بادت خلیده اندر خلق هر که سازد نفاق پیشه خویش خوار گردد بنزد خالق و خلق	(vr. 8a)	Her kimüñ bāřınında olsa nifāk Ĥār olup şalkına üre ²⁵ her dem Kim ki anı özine yār itse Ĥalk u Ĥālīķ şatında řor ola hem
---	----------	---

[Kimin içinde nifak (münafıklık) bulunsa, o adi olup her zaman insanlara ürer. Kim onu kendine dost ederse, insanlar ve Yaratan katında hor duruma düşer.]

14- نعمة الجاهل كروضة في مزبلة

ای که داری هنر نداری مال مکن از کردگار خود گله نعمت جهل رامخواه که هست روضه در میان مزبلاء	(vr. 8b)	Ey hünermend ki yoķ durur mālūñ Faqr elinden řikāyet itme yiter Cehl ile ni'metüñ miřālin iřit řol řemendür ki terslik üzre biter
---	----------	--

[Ey hünerli kişi, eğer malın yoksa, fakirlikten řikāyet etme, yeter! Cahillikle nimetin bir arada bulunmasının örneğini dinle: Çöplük içinde biten yeşillik.]

²⁰ köküni M: kökin İ, S.

²¹ kes göñülden İ, M, S: göñülden kes L.

²² Pādiřehlerden İ: Pādiřāhlardan L, M, S.

²³ řācet M, S: řācāt İ.

²⁴ zinhār M, S: nāçār İ.

²⁵ üre İ: dura L, dir M, şarar ("şalar" olmalı) S.

15- الجزع اتعب من الصبر

در حوادث بصیر کوش که صبر
برضای خدای مقرونست
تن مده در جزع که رنج جزع
صد ره از رنج صبر افزونست

Hağ belāsına şabr kııl her dem
Ki²⁶ rızāsına şabr eyledi yār
Ceza' itme ki zaħmı hem ceza' uñ
Yüz kat artuğ²⁷ şabırdan acısı var²⁸

[Allah'tan gelen musibete her zaman sabret! Çünkü sabır Allah'ın rızasına ulaşmaya vesiledir. Acıyla bağırıp çağırma ki, şikâyetle sızlanmanın acısı, sabırdan yüz kat daha fazladır.]

16- المسؤل حر حتی يعد

مرد مسؤل چون دهد وعده
خویشتن در مقام شك فکند
هست حر گرره وفا سپرد
نیست حر وعده کز خلاف زند

Çünkü bir şahş eyleye va'de
Özüni kendü çāha şalmuş olur
Ger vefā eylese olur āzād
Ger hılāf itse bende olmuş olur

[Bir kişi söz verdiğinde kendisini kuyuya salmış olur. Eğer sözünde durursa, kurtulur, serbest kalır; eğer ona aykırı davranırsa, bağlı (köle) olmuş olur.]

17- اکبر الاعداء اخفاهم مکیده

بدترین دشمنی تو آنرا دان
که بظاهر ترا نماید سر
هست ممکن حذر ز دشمن جهر
نیست ممکن حذر ز دشمن سر

Ulu düşmen sen anı bilgil kim
Yüzüñe dost dirile²⁹ her hāl
Āşikāre 'adūdan ola³⁰ hāzer
Gizlü düşmeden ihtirāz muhāl

²⁶ Ki İ: Kim M.

²⁷ artuğ İ: artar M.

²⁸ L ve S'de bu sözün tercümesi olarak şu kıt'a kayıtlı:

“Şabr kııl her belāya sen şabrı
Bil rızā-yı Ĥudā'ya mağrūndur
İñlemegil ki renci iñlemenüñ (renciden iñlemek L)

Şabr rencinden ol çok efzūndur” [Her belāya karşı sabret! Sabrı Allah'ın rızasına yakın ve uygun bil! Belā yüzünden (ağlayıp) inleme ki, o, sabır zahmetinden çok daha fazladır.]

²⁹ dirile İ, L, M: dirilir S.

³⁰ ola İ, L, M: ide S.

[(Dostun olmadığı hâlde) senin yüzüne karşı her durumda dost geçi-
nen kimseyi büyük düşman bil! Çünkü açık düşmandan sakınmak müm-
kün; gizli düşmandan sakınmak imkânsızdır.]

18- من طلب مالا يعنيه فاته ما يعنيه

آنچه آید بکار مردم را	(vr. 10b)	Eksigine gerekmeyen işi
کر بجستش هیچ نکراید		Kişi kılsa ³¹ hemîşe anı taleb
فوت گردد زدست او بی شک		Eksigine gerekli fevt ola
آنچه او را همی بکار آید		Ḥāşıl olmaya aña gayr-ı ta‘ab

[İnsan, ihtiyacı için gerekli olmayan işi daima istese, ihtiyacı için gerekli olanı elden geçirir. Böylece o yorgunluktan başka bir şey kazanamaz.]

19- السامع للغيبة احد المغتابين

تا توانی مخواه غیبت کس	(vr. 11a)	Hergiz itme kimesne[y]i gıybet
نه گه جد و نه گه طیبیت		‘Amd ile ‘azl ile ³² sen i dervîş
هر که او غیبت کسی شنود		Her kim ol kimse ³³ gıybetin diñler
هست همچون کننده غیبت		Ol daḥı iden ile ³⁴ olur imiş

[Ey dervîş, sen hiçbir zaman kasten kimseyi gıybet etme! Kim o gıybeti dinlerse, o da gıybet edici olurmuş.]

20- الذل مع الطمع

هر که دارد طمع بمال کسان	(vr. 11b)	Kimde kim var ise tama‘ şümü
تنش در رنج و جانش در جزعست		Ten[i] rencide cânı ³⁵ gıuşadadır
تا توانی طمع مکن زیراک		Tama‘ kimseden itmegil ³⁶ zîrâ
هر چه خواریت جمله در طمعست		Dükeli ḥorlık bu ḥişşededür ³⁷

³¹ kılsa İ, S: kıla M.

³² ‘Amd ile ‘azl ile İ, K: Kaşla sehve S.

³³ kim ol kimse İ, S: ki kimesne M.

³⁴ iden ile İ, S: öyle K.

³⁵ Ten[i] rencide cânı İ, S: Ten rencide ve cân M.

³⁶ kimseden itmegil İ: itme kimseden M.

³⁷ L ve S’de bunun yerine şu kıt’a var:

[Kimde açgözlülük uğursuzu varsa, onun bedeni zahmet ve sıkıntıda, ruhu tasadadır. Kimseye açgözlülük etme; çünkü bütün horluk bu paydadır.]

21- الراحة مع اليأس

<p>هر چه رنج ست جمله در تن تست تا تو دل در امید بستستی چون بریدی امید از دگران هر چه آن راحتست حاصل تست</p>	<p>(vr. 12a) Çünkü bir kişiye³⁸ dutasın ümîd Dürlü³⁹ acıları idesin nûş Çün kesesin ümîdüñi hâlkdan Dürlü rāhatlara olasın şuş</p>
---	--

[Bir kişiden bir şey umsan, çeşitli acıları içersin... Ama insanlardan ümidini kestiğinde (bir şey isteyerek beklemediğinde) çeşitli rahatları erişirsin.]

22- لا صواب مع ترك المشورة

<p>در همه کار مشورت باید مشورت رهبر صواب آمد کار آنکس که مشورت نکند نادره باشد اگر صواب آید</p>	<p>(vr. 12b) Meşveret birle⁴⁰ işler olur⁴¹ rāst Cümle işlere⁴² meşveretdür imām Her kimesne ki⁴³ meşveret kılmaz Nādir ola ki işi⁴⁴ ola tamām</p>
---	--

[Bütün işlerin başı danışmadır, istişaredir. İşler danışmayla rast gelir. Danışmayan kimsenin işinin tamamlanması nadir olur.]

“Kimde kim var ise şama’ şümü
Ten ü cān rāhatından oldı dūr
Yitdügünce gücün şama’ itme

Ki şama’ ehli cümle oldı hor” [Kimde açgözlülük ve aşırı istek uğursuzu varsa, o şahıs beden ve ruh rahatından uzak olur. Gücün yettiği kadar tamah etme, açgözlü olma; çünkü bütün tamahkâr kimseler hor ve itibarsız olur.]

³⁸ kişiye İ, M, S: nesneye L.

³⁹ dürlü İ, S: dolu M.

⁴⁰ birle İ, L, M: ile S.

⁴¹ olur İ, L, M: oldı S.

⁴² işlere İ: işlerde L, M, S.

⁴³ ki M: kim İ, S.

⁴⁴ ola ki işi L, M, S: ola işi ki İ.

23- لا زیارة مع زعارة

چون زیارت کنی عزیزانرا روی خوش دارو خوی از آن خوشتر چه اگر بدخوی کنی آنجا آن زیارت شود هبا و هدر	(vr. 13a)	Bir ‘azīzi ⁴⁵ ziyāret eyleyicek Yüzüñi dut güşāde ⁴⁶ hūyuñ[ı] nerm Ol ziyāretde olsa hūlkuñ ⁴⁷ zışt Emegüñ zāyi‘ ola sen bī-şerm
---	-----------	--

[Değerli bir kişiyi ziyaret edince, güler yüzlü ve yumuşak huylu ol! Eğer o ziyarette huyun kötü olursa (kaba ve kırıcı davranırsan), emeğin boşa gider; sen utanmaz olursun.]

24- لا مروة لكذوب

هر که باشد دروغ کو زن بروی از مروت کجا فروغ بود گر کند عهد آن خداع بود وردهد وعده آن دروغ بود	(vr. 13b)	Her ki yalancı olsa ⁴⁸ halk içre ⁴⁹ Hiç mürüvvetden olmaya mahzûz ‘Ahdı anuñ hem ola mekr ü dağal Va‘de kılırsa olmaya mahfûz
--	-----------	--

[Yalancı olan kimsenin halk içinde insanlık ve mertlikten hiç payı bulunmaz. Onun sözü hile ve oyun olur. Bir şey vaad ederse, onu tutmaz.]

25- لا وفاء لملول

مطلب تو وفا زمرد ملول نشود مجتمع ملال و وفا گر کند عهد چون ملالت خاست بشکند عهدرا بدست جفا	(vr. 14a)	Üşenür kişiden vefā umma Müctemi‘ olmaya vefā vü melāl Bir kişi birle ‘ahd bağlar[ı]sa Üşenüben anı şıya derhāl
---	-----------	--

[Bıkmış, usanmış kimseden vefa umma! Çünkü vefa (sözünde durma, dostlukta sebat etme) ve usanç bir araya gelmez. (Bezgin kimse) bir kişiyle sözleşirse, üşenerek onu hemen bozar.]

⁴⁵ ‘azīzi İ, S: ‘azīz M.

⁴⁶ dut güşāde İ, M: güşāde dut L, şād eyle S.

⁴⁷ olsa hūlkuñ İ: hūlkuñ olsa M, S.

⁴⁸ olsa İ, L, M: ise S.

⁴⁹ halk içre İ, L, S: her işde M.

26- لا كرم اعز من التقى

گر کریمی براه تقوی رو (vr. 14b) Müttakî ol kerâmet ister iseñ
 زآنکه تقوی سر همه کرمست Oldı⁵⁰ taqvâ keremlere server
 نا گرفتن درم زوجه حرام Bir haram aqçadan kılan perhîz
 بهتر از بذل کردن درمست Yüz⁵¹ helâlin virenden ol bihter⁵²

[Eğer şeref ve itibar istersen, takva sahibi ol! Çünkü takva (Allah korkusuyla dinin yasak ettiği şeylerden kaçınmak), bütün iyilik ve ululukların başı olmuştur. Bir haram paradan kaçınan, yüz helâl parasını verenden daha iyidir.]

27- لا معقل احسن من الورع

ای که از دفع لشکر آفات (vr. 15a) Ey ki şeytân çerisi def'inden
 عاجزی و ترا سپاهی نیست 'Âciz olduñ senüñ sipâhuñ yoğ
 در پناه ورع گریزان شو Var vera'⁵³ qal'asını⁵⁴ eyle penâh
 کز ورع نیکتر پناهی نیست Kim⁵⁵ vera'dan eyü⁵⁶ penâhuñ yoğ

[Ey şeytan askerini def etmek hususunda âciz kalan ve askeri olmayan insan! Git, takva kalesini sığınak edin! Çünkü takvadan daha iyi bir sığınan yoktur senin.]

28- لا مرض اضنی من قلة العقل

ای که روز و شب از طریق علاج (vr. 15b) Ey 'ilâc eyleyen gice gündüz
 در فزونی جسم و جان خودی Ki tenüñ cânuñ arta semriye hoş
 پاره در خرد فزای که نیست N'ola bir pâre 'aql semridesin
 هیچ بیماری چو کم خردی Ki arıq olsa 'aql olur⁵⁷ serhoş

⁵⁰ Oldı İ, L: K'oldı S.

⁵¹ Yüz İ: Bir L, Biñ M, S.

⁵² ol İ, M, S: o L.

⁵³ Var vera' İ, S: vera'ı M.

⁵⁴ qal'asını İ, M: qal'asına L, qal'asında S.

⁵⁵ Kim İ, M, S: Ki L.

⁵⁶ eyü İ, L, M: ulu S.

⁵⁷ Ki arıq olsa 'aql olur İ: Ki arıqlasa 'aql olur L, Ki arıqlaya 'aql ola M, Kim arıqlasa 'aql olur S.

[Ey bedeninin iyice semirmesi ve canlılığının artması için gece gündüz çare araştıran, tedbir alan! Ne olur biraz da aklını kuvvetlendirsen!.. Çünkü akıl zayıf olduğunda, sarhoş gibi olur.]

29- لا لباس اجمل من السلامة

<p>مرد را گر ز عقل با بهره است هیچ کسوت به از سلامت نیست بسلامت اگر نباشد شاد کسوت او بجز ملامت نیست</p>	(vr. 16a)	<p>Her kimüñ ‘aklı kâmil oldısa⁵⁸ Dâimâ hil’atin selâmet ider Kurtulur bu gurûr çâhından⁵⁹ Baht tahtında hoş ikâmet ider</p>
--	-----------	--

[Akıllı olgun olan kimse, her zaman değerli elbisesini esenlik yapar. Bu gurur kuyusundan kurtulur; baht tahtında güzelce oturur.]

30- لا شفيع انجح من التوبة

<p>ای که بی حد گناه کر دستی می نترسی از آن فعال شفیع توبه کن تا رضای حق یابی که به از توبه نیست هیچ شفیع</p>	(vr. 16b)	<p>İy günâh içre ğarķ olan âdem Ma’siyetden kayırmaduñ bir dem Tevbe kıl kim rızâ-yı Hâķ bulasın Tevbeden yeg şefî‘ yokdur hem</p>
--	-----------	--

[Ey günah içine batan insan! Günahtan sakınmadın, kaygılanmadın bir an... Tevbe et ki Allahın rızasını elde edesin. Çünkü (günahların bağışlanması için) tevbeden daha iyi bir şefaattçi yoktur.]

31- قيمة كل امرء ما يحسنه

<p>قیمت تو در انقدر علمست که تو خود را بدان بیارائی خلق در قیمت بیفزاید چون بودر علم خود بیفزائی</p>	(vr. 17a)	<p>Kıymetüñ ol kadar ‘ilimdür kim ‘Aybuñ örte tuta sini eslem Kıymetüñ arta halk içinde senüñ Çünküñ ‘ilm içre olasın a’lem</p>
--	-----------	---

[Senin değer, bildiğin şey kadardır. (İlim sahibi olursan, o senin) kusurunu örter; seni daha esen tutar. İlim sahasında pek bilgili olursan, insanlar arasında değer artar.]

⁵⁸ oldısa İ: oldıysa L, M, S.

⁵⁹ çâhından İ, M: câhından L, S.

32- من عرف نفسه فقد عرف ربه

بر وجود خدای عز و جل هست نفس تو حجت قاطع چون بدانی تو نفس را دانی کوست مصنوع و ایزدش صانع	(vr. 17b)	Hâkık vücûdına şahid isterseñ Kendü nefsiñden ⁶⁰ iste aña delîl Çünkü bildüñ seni vü ⁶¹ bildüñ anı Pes Hâkı bilmeye bu oldı sebîl
--	-----------	--

[Cenab-ı Hakk'ın varlığına delil istersen, sen kendi nefsenden ona delil ara! Eğer sen kendini bilirsen, Onu bilirsin... Şu hâlde Hakkı bilmenin yolu bu oldu.]

33- المرء مخبوء تحت لسانه

مرد پنهان بود بزیر زبان چون بگوید سخن بد اندیش خوب گوید لبیب گویندش زشت گوید سفیه خواندش	(vr. 18a)	Dili altında gizlüdür insân Söyleyicek bilür anı kamu halk Hüb söylese adı 'âkıll ola ⁶² Zîşt söylese ⁶³ diyeler ahmak
---	-----------	---

[Kişi, dilinin altında gizlidir. Söz söylediğinde bütün insanlar onu tanır. Güzel söylese, adı "akıllı" olur; çirkin konuşursa, ona "ahmak" (akılsız) derler.]

34- من عذب لسانه كثر اخوانه

گر زبانت خوشست جمله خلق در مودت برادران تواند و زبانت بدست در خانه خصم جان تو چاکران تواند	(vr. 18b)	Ger dilüñ tatlu ola cümle-i halk ⁶⁴ Saña qardaş olup olalar yâr Ger dilüñ acı ola evde seniñ Ehl-i beytüñ ola saña ağıyâr
---	-----------	---

[Eğer dilin tatlı olursa, bütün insanlar sana kardeş olup dost olurlar. Eğer dilin acı (kırıcı) olursa, ev halkın sana düşman olur.]

⁶⁰ nefsiñden İ, M, S: nefsiñde K.

⁶¹ seni vü İ: bu nefsi L, M, S.

⁶² söylese adı 'âkıll ola İ: söylese adı 'âkıldur L, M, S.

⁶³ söylese İ, L: söylese M, S.

⁶⁴ cümle-i halk İ, M, S: cümle halka L.

35- بالبر يستعبد الحر

کر بیاید که پیش تو باشند سروران جهان سر افکنده مردمی کن که مردمی کردن مرد آزاد را کند بنده	(vr. 19a)	Ger dilerseñ ki karşıña duralar Bây u yoĥsulı idesin şādî İmdi iĥsân eyle kim iĥsân Ķul ider saña cümle āzādı
---	-----------	--

[Eğer (dünya reislerinin) karşında (baş eğerek) durmasını, zengin ve yoksulu sevindirmek istersen, iyilik et! Çünkü iyilik, hür kimseyi sana kul-köle eder (bağlar).]

36- بشر مال البخيل بحادث او وارث

هر کرا مال هست خوردن نیست او از آن مال بهره کی دارد یا بتاراج حادثات دهد یا بمیراث خواریه بگذارد	(vr. 19b)	Her ki cem‘ itse yimese mâli Andan olmaya hîç berĥor-dâr Ya ĥavâdiş anı kıla ⁶⁵ yağmâ Yaĥu vârişler ala her ne ki var
---	-----------	---

[Malı toplayıp da yemeyen kimse, ondan hiç pay alamaz. Ya kedere sebep olan hadiseler (musibetler) onu yağmalar veya her nesi varsa, vârisleri alır...]

37- لا تنظر الی من قال وانظر الی ما قال

شرف قائل و حساست او در سخن کی کند هیچ اثر تو سخن را نگر که معنی چیست در گذارنده سخن منکر	(vr. 20a)	Ķā’ilüñ eylügi ve yatlıluĥı Zerre deñlü sözine itmez kâr Sen sözi gözle kim nedür ĥâli Söyleyene hîç itmegil inkâr
---	-----------	---

[Söyleyenin iyiliği veya kötülüğü zerre kadar sözüne tesir etmez. Sen söze bak ki hâli (manası) nedir? (Eğer sözün manası iyiyse) söyleyene bakıp onu inkâr etme!]

⁶⁵ anı kıla Ī: kıla anı L, M, S.

38- الحز ع عند البلا تمام المحنة

در بلیت جزع ممکن که جزع	(vr. 20b)	Ceza' itme belâ irişse ⁶⁶ saña
بتمامی دلت کند رنجور		Ki ceza' göñlüñi kıılır rencür
هیچ رنجی تمامتر زان نیست		Andan ulu muşibet olmaya kim
کز ثواب خدای مانى دور		Ḥaḡ şevâbından eyleye seni dūr

[Sana bir belâ dokunsa, acıyla ağlayıp sızlanma! Çünkü ağlayıp sızlanmak, kalbini incitir, hasta eder. Ayrıca Cenab-ı Hakk'ın vereceği sevaptan da seni uzaklaştırır ki, bundan daha büyük musibet olmaz.]

39- لا ظفر مع البغى

هر که از راه بغی چیزی جست	(vr. 21a)	Kim ki fışk ile istese maḫlûb
ظفر از راه او عنان بر تافت		İstedüğine bulmaya zaferi
ور ظفر یافت منفعت نگرفت		Ger zafer bulsa nef' bulmaya ⁶⁷ hîç
پس چنانست ان ظفر که نیافت		Terk idüp saklamak gerek ḥazeri

[İstedliğini günahkârlıkla isteyen kimse, ona erişemez. Erişse de ondan hiç fayda görmez. Bundan dolayı günahı bırakıp ondan sakınmayı muhafaza etmek gerekir.]

40- لا ثناء مع الكبر

هر کرا کبر پیشه شد همه خلق	(vr. 21b)	Her kime kibr pîşe ⁶⁸ olsa bu ḥaḡ
در محافل جفاى او کويند		Meclis içinde añuban sögeler
وانکه بر منهج تواضع رفت		Ol ki sîret idindi meskeneti
همه عالم ثنای او گویند		Cümle ḥaḡ anı medḥ idüp ⁶⁹ ögeler

[Kimin iş ve âdeti gurur, kibir olsa, insanlar oturulup konuşulan yerlerde onu anarak kendisine söverler. Halk, alçak gönüllü oluşu huy edinen kişiyi ise över.]

⁶⁶ irişse İ, S: irse M.

⁶⁷ bulmaya İ: ıtutmaya L, dutmaya M, ıtatmaya S.

⁶⁸ pîşe İ, L, M: Şan'at S.

⁶⁹ medḥ idüp İ, L: anup S, añuban M.

41- لا بر مع الشح-

هر که را بخل پیشه شد دگران نیست ممکن که طاعتش دارند حق گزایست طاعت او را نبود حق چه گونه بگزارند	(vr. 22a)	Kim ki buhl üzerine hüy itse Ḥalk̄ aña ṭā'at itmek ola muḥāl Ḥaḥ ödemeklik oldı çün ṭā'at Ḥaḥk̄ı olmasa ⁷⁰ ödemek ne mecāl
---	-----------	--

[Kim cimriliği huy ederse, insanların ona itaat etmesi imkânsızdır. Madem ki itaat, bir hakkı ödemek demektir, öyleyse bir kimsenin hakkı olmasa, ona ödemek de mümkün değildir.]

42- لا صحة مع النهم-

نشود جمع هیچ مردم را تندرستی و خوردن بسیار مذهب خویش ساز کم خوردن گرت جان عزیز هست بکار	(vr. 22b)	İki nesne kişide cem' olmaz Birisi çok yimek biri şıḥḥat Az yimegi ⁷¹ özüñe 'âdet kıl Cānuñ isterse 'izzet ü devlet ⁷²
--	-----------	---

[İki şey bir kişide bir araya gelmez: Birisi çok yemek, diğeri sağlık... Eğer canın ululuk ve nimet sahibi olmak isterse, az yemeyi kendine âdet et.]

43- لا شرف مع سوء الادب-

بی ادب مردمی نشد مهتر گرچه اورا جلالت نسبت با ادب باش تا بزرک شوی که بزرگچی نتیجه ادبست	(vr. 23a)	Bî-edeb kişi olmaya server Gerçi olursa anuñ nesebi Edebi şaḥla kim ⁷³ 'aziz olasın Devlete irdi ⁷⁴ şaḥlayın edebi
--	-----------	---

[Edepsiz kimse soylu soplulu olsa da ulu ve şerefli olmaz. Edebi, terbiyeyi gözet ki değerli ve itibarlı olasın. Edebe riayet edenler, nimete, baht ve saadete erişir.]

⁷⁰ Ḥaḥk̄ı olmasa İ, L: Ḥaḥ olamasa S, Ḥaḥ olmasa M.

⁷¹ yimegi İ, L, S: yimege K.

⁷² ' izzet ü devlet İ, L, S: devlet-i 'izzet M.

⁷³ kim İ, L, S: ki M.

⁷⁴ irdi İ, S: irer M.

44- لا راحة مع الحسد

از حسد دور باش و شاد بزی	(vr. 23b)	Var hasedden ırağ ol eyile feraḥ ⁷⁵
با حسد هیچ کس نباشد شاد		Ḥased ile kimesne olmaz ⁷⁶ şād
گر طربرا نکاح نخواهی کرد		Ger nikāḥ itmek isteseñ ⁷⁷ feraḥa
بر حسد را طلاق باید داد		Ḥasede vir talāḫ ey üstād

[Ey dost, git, kıskançlıktan uzak dur, içi açık ol! Çünkü hasetle kimse-
nin gönlü ferah olmaz. Ey üstad, eğer ferahla evlenmek istersen, kıskançlığı
boşa!..]

45- لا محبة مع مرءاء

ابله است آنکه فعل اوست لجاج	(vr. 24a)	Kim lecūc oldu ise ebleh olur
ابلهی را کجا علاج بود		Ebleh olana ḫanda ola ⁷⁸ 'ilāc
تا توانی لجاج پیشه مکن		İtmegil hîç lecācı sen şan'at ⁷⁹
کافت دوستی لجاج بود		K'āfet oldu muḥabbete bu lecāc

[İnatçı olan kimse ahmaktır. Ahmak olana nerede ilâç bulunabilir ki?!.
Sen inatçılığı ve çekişmeyi iş edinme. Çünkü inatçılık ve (devamlı) itiraz,
dostluğu ve sevgiyi yok edicidir.]

46- لا سؤدد مع انتقام

صولت انتقام از مردم	(vr. 24b)	Kimseye şaḥş intikām itmek ⁸⁰
دولت مهتری کند باطل		Ululuḫ devletin ḫalır zā'il ⁸¹
از ره انتقام یکسو شو		Ḳādir olsañ ⁸² sen intikām itme
تا نمایی ز مهتری عاطل		Tā siyādetde ⁸³ olasın kāmīl

⁷⁵ ol eyile feraḥ M, S: ol i yār İ.

⁷⁶ kimesne olmaz İ, S: kimse olmadı M. İlk beyit L'de şu şekilde: "Ḥased ile kimesne
olmadı şād/ Ḥasedden ırağ ol tā olasın şād"

⁷⁷ isteseñ feraḥa M: isteseñ feraḥı S, isterseñ feraḥa İ.

⁷⁸ ola İ, L, S: olur M.

⁷⁹ İtmegil hîç lecācı sen şan'at İ: İtmegil hîç lecāceti şan'at L, İtmeñ hîç lecāceti [i] şan'at
M,

İtmegil sen lecāceti şan'at S.

⁸⁰ Kimseye şaḥş İ: Kimseden şaḥş S, Kimseden şaḥşa K.

⁸¹ zā'il İ: bāḫıl S.

⁸² olsañ İ, L, S: iseñ M.

⁸³ siyādetde İ: riyāsetde L, siyāsetde M, sa'ādetde S.

[İnsanın bir kimseden intikam alması, büyüklük devletini (nimet ve saadetini) yok eder. Güç yetirip muktedir olduğunda (âcizlerden) intikam alma ki, efendilik konusunda olgun olasın.]

47- الحرمان مع الحرص

ای که در حرص مانده شب و روز (vr. 25a) İy ki kıldıñ bu hırş zehrini nüş
با تن مستمند و با دل ریش Tenüñ [ü] cānuñ eyledüñ mesmûm
از ره حرص دور شو زیراك Hırşı terk eyle hūy idinme anı
هر کجا حرص بیش حرمان بیش Her kim oldı⁸⁴ ħarîş olur maħrûm

[Ey hırs zehrini içen kimse! Bedenini ve ruhunu zehirlemiş oldun! Aç gözlülüğü bırak; onu huy edinme! Çünkü hırslı olan, mahrum olur.]

48- من کثر مزاحه لم یخل من حقد علیه او استخفاف به

هر که سازد مزاح پیشه خویش (vr. 25b) Her k'özine mizâh⁸⁵ hūy itse
گر امیراست پاسبان گردد Beg ise şoñra pās-bān olısar⁸⁶
در همه دیده‌ها سبک باشد Dükeli gözlere görine ħafif⁸⁷
بر همه سینه‌ها گران گردد Cümle gönüllere girān olısar⁸⁸

[Kim şaka yapmayı, gayr-ı ciddi sözler söylemeyi kendisine huy etse, bey olsa bile bekçi gibi olacaktır. Bu düşkünlüğü yüzünden bütün gözlere hafif görünecek; bütün gönüllere ağır ve çekilmez gelecektir.]

49- عبد الشهوة اذل من عبد الرق

هر که او هست بنده شهوت (vr. 26a) Şehvetine kim olursa⁸⁹ bende
هست نفس تحسیس و طبع لقیم Nefsi ħor oldı buldı şab'ı⁹⁰ ħalel
بنده شهوتست در خواری Aķçaya şatılan şul oldı 'azîz
بتر از بنده خریده بسیم Oldı şehvet şulı hem andan ezêl

⁸⁴ kim oldı İ: ki ola M.

⁸⁵ Her k'özine mizâh İ: Kim mizâh üzerine M, Kim mizâhı özine L, S.

⁸⁶ olısar İ, M: olur S.

⁸⁷ ħafif İ, M: ħaķîr S.

⁸⁸ olısar İ, M: olur S.

⁸⁹ olursa İ: oldıysa M, S.

⁹⁰ Nefsi ħor oldı buldı şab'ı İ: Nefs ħor oldı şab' buldı L, S, Nefs ħor olur şab' buldı M.

[Şehvetine kul köle olan kimsenin nefsi hor olur; yaratılışı bozulur. Parayla satılan köle daha değerlidir. Şehvetine köle olan kimse ondan daha aşağıdır.]

50- الحاسد مغتاط على من لا ذنب له

هست مرد حسود خشم آلود (vr. 26b) Hışm içinde olur⁹¹ hemîşe hasûd
بر کسی کو نکرد هیچ گناه
نعمت خلق دید نتواند
رنجه باشد ز اصطناع اله
Bir kişi üzere k'eylemedi günâh⁹²
Görmesem dir bu ni'meti hâlkda⁹³
İncinür Hâk işinden ol gümrâh

[Çok kıskanç olan kimse, günah işlemeyen kişiye karşı her zaman kızgınlık içinde olur. "İnsanlardaki bu nimeti görmesem!.." der. O yolunu kaybetmiş, Allah'ın işinden (takdir ve taksiminden dolayı) incinir.]

51- كفى بالظفر شفيعا للمذنب

بر گنهکار چون شدی قادر (vr. 27a) Bir suç⁹⁴ işleyene elüñ irse
عفو کن زانکه بی گنه کس نیست
ور مرو را شفیع کس نبود
ظفر تو شفیع او بس نیست
İntikâm eylesen hem ola şenî'
Ger anuñ bir şefî'i olmaz ise
Kudretüñ yetdüğü degül mi şefî'

[Bir suç işleyene üstün gelsen ve ondan intikam alsan, bu ayıptır. Eğer onun suçunun bağışlanması için bir aracısı yoksa, senin ona gücünün yetmesi, şefaathçi (olarak yeterli) değil mi?!.]

52- رب ساع فيما يضره

ای بسا کس که طالب کاریست (vr. 27b) Ey niçe kişi ki var⁹⁵ t̄alibdür
که در آن کار باشدش خذلان
ناصرح او شود از آن غمگین
حاسد او از آن شود خندان
Bir işe kim var anda aña⁹⁶ ziyân
Aña nâşih olan olur ğamġin
Şâd olup hâsidi⁹⁷ olur hândân

⁹¹ içinde olur İ, L, M: içindedür S.

⁹² Bir kişi üzere k'eylemedi günâh İ, L, S: Her şey' üzere işinden ol hemrâh M.

⁹³ Görmesem dir bu İ: Görse tanımaz (?) bu S, Görse yimez bir M.

⁹⁴ Bir Şuç İ, L, S: Şuç M.

⁹⁵ kişi ki var İ: kişi var L, var kişi M, kişi var ki S.

⁹⁶ kim var anda aña İ, L: var aña andan S, var anda aña M.

⁹⁷ Şâd olup hâsidi İ, M: Aña hâsid olan L, Şâd olur hâsidi S.

[Birçok kişi kendisi için zararlı olan işi ister. Onun iyiliğini dileyen kimse (bu durumdan dolayı) üzülür; kıskananı ise sevinip güler.]

53- لا تتكل على المنى فانها بضائع النوى

<p>(vr. 28a) تکیه بر آرزو ممکن که نه هر چه آرزو باشدت ببخشد حق هر که بر آرزو کند تکیه به بر عاقلان بود احمق</p>	<p>Çıru umıya tekye kıılma⁹⁸ yürü Her umuyı Hâk eylemeye naşîb Her ki umıya tekye kıılurısa Aħmaq ad urdı aña cümle lebîb⁹⁹</p>
---	---

[Yürü, kuru ümide dayanma! Allah, her umulan şeyi nasip etmez. Bütün akıllı kişiler, (çalışmadan sadece) ümide dayanan kimseye “ahmak” adını verir.]

54- البأس حروالرجاء عبد

<p>(vr. 28b) گر بر یدی ز مردمان امید بتن آزادی و بدل شادی وربدیشان امید در بستی دادی از دست عز آزادی</p>	<p>Ger bu halkdan ümîz kesdüñse¹⁰⁰ Tenüñ âzâd ola ve gönlüñ şâd Yohsa bu halka tütduñ ise ümîz Gıtdi cāhuñ¹⁰¹ hem olmaduñ âzâd</p>
--	--

[Eğer bu insanlardan ümit kesersen, bedeninin (beklenti sıkıntısından) kurtulmuş ve gönlün ferah olur. Yoksa bu halktan bir şey umuyorsan, mevkün, itibarın gider ve hür olamazsın.]

55- ظن العاقل كهانة

<p>(vr. 29a) هر اشارت که مرد عاقل کرد بر اشارات او مزید مجوی ظن عاقل بود بهر کاری در اصابت چو حکم اخترگوی</p>	<p>Her işâret ki ‘âqıl işler anı Geçme andan ki hûb işâret ider¹⁰² Cümle işlerde ‘âqılüñ zannı Hük-m-i kevkeb bigi¹⁰³ işâbet ider¹⁰⁴</p>
---	---

⁹⁸ kıılma İ, L, M: urma S.

⁹⁹ urdı aña cümle lebîb İ: ura aña cümle edîb L, M, S.

¹⁰⁰ kesdüñse İ, L: kesdiñ ise S.

¹⁰¹ cāhuñ İ, L, M: ‘izzüñ S.

¹⁰² işâret ider M, S: işâretdür İ, L.

¹⁰³ bigi İ: gibi L, M, S.

¹⁰⁴ işâbet ider S: işâbetdür İ.

[Akıllı kişinin ettiği her işareti umursamazlık etme! Çünkü o (olacak işler konusunda sana) güzel işaretler verir. Bütün işlerde akıllı kimsenin zannı, yıldızın (müneccimin) hükmü gibi isabet eder.]

56- من نظر اعتبر

مرد در کارها چو کرد نظر بهره اعتبار از آن بر داشت هرچه آن سودمند بود گرفت هرچه ناسودمند بود گذاشت	(vr. 29b)	Şaḥş işlere çünkü kıla ¹⁰⁵ nazār O ¹⁰⁶ nazardan naşīb olur 'ibret Nef'i olan işi qabūl eyler Terk ider anı k'anda var fetret ¹⁰⁷
--	-----------	--

[İnsan işlere düşünerek baktığında, o bakıştan ibret nasip olur (ders alır). Faydası olan işi kabul eder, zayıflık (faydasız) olanı ise bırakır.]

57- العداوة شغل شاغل

هر که پیشه کند عداوت خلق از همه خیرها جدا گردد که دلش خسته عنا باشد که تنش بسته بلا گردد	(vr. 30a)	Halk düşmenliğini hüy idinen ¹⁰⁸ Cümle ḥayr işden olur ol ¹⁰⁹ mehcür Geh 'anāyile göñli ḥaste olur Geh belāda teni qalur rencür
---	-----------	--

[İnsanlara düşmanlığı huy edinen kimse, bütün hayırlı işlerden uzaklaşır, ayrı kalır. Bazan zahmet ve meşakkatle kalbi hasta, bazan da bela yüzünden bedeni rahatsız olur.]

58- القلب اذا اكره عمى

بستم دل بسوی علم مبر کان ستم آتش دل افروزد هیچ خاطر اگرچه تیز بود بستم هیچ علم نیاموزد	(vr. 30b)	Güc ile 'ilme göñlüñi tütma Kim güc ile göñül olur a'mā Kişinüñ gerçi ḥüb ise zihni ¹¹⁰ Güc ile nesne añlamaz qaṭ'ā
---	-----------	---

¹⁰⁵ çünkü kıla İ, L: kıla çünkü M.

¹⁰⁶ O İ: Ol L, M, S.

¹⁰⁷ k'anda var fetret İ: k'anda var nefret S, k'andadır nefret M.

¹⁰⁸ idinen İ, L: dutan S.

¹⁰⁹ Cümle ḥayr işden olur ol İ: Bile ḥayrātdan olur S, Cümle ḥayrātdan olur M.

¹¹⁰ ḥüb ise zihni İ: zihni ḥüb ola S.

[Kalbini zorla ilme yöneltme. Çünkü zorlamayla gönül kör olur. Her ne kadar insanın zihni iyi olsa da zorla asla bir şey anlayamaz.]

59- الادب صورة العقل-

<p>با ادب باش در همه احوال که ادب نام نیک را سبب است عاقل آنست که او ادب دارد نیست عاقل کسی که بی ادبست</p>	<p>(vr. 31a) Edebi saklağıl kamu işde Ki edeb eyü ada oldı¹¹¹ sebeb 'Āqıl oldur k'¹¹²edebde kāmīl ola 'Āqıl olmaz ger olmaz ise edeb</p>
---	--

[Bütün işlerde edebi, terbiyeyi korusun! Çünkü edep, iyi bir ad elde etmeye vesile olur. Akıllı kişi, edep ve terbiyede eksiksiz, olgun olandır. Eğer edebi olmazsa, insan akıllı sayılmaz.]

60- لا حیاء لحرص-

<p>هر که باشد حرص بر چیزی ناید او را زجستن آن شرم برود از نهاد او خجالت شود از سرشت او آزر</p>	<p>(vr. 31b) Her ki bir nesneye harīş olsa¹¹³ Ṭalebinden anuñ ol itmez 'ār Gider andan ḥayāyile¹¹⁴ dehşet Hem dahı gider iḥtirām¹¹⁵ u veḳār</p>
--	--

[Her kim bir şeye karşı aşırı istekli olsa, onu isteme konusunda utanmaz. Onda hayâ ve korku duygusu kaybolur. Ayrıca saygı ve ağırbaşlılık da gider.]

61- من لانت اسافله صلبت اعاليه-

<p>هر که باشد ضعیف اتباعش در کف اقویا بود مقهور نشود بی متابعان هرگز هیچ کس بر منازعان منصور</p>	<p>(vr. 32a) Her kimüñ ki tevābī'i yoğısa¹¹⁶ Güçlüler kıla anı¹¹⁷ zīr ü zeber Yardımlı olmayan kişi hergiz Bulmaz kendü ḥaşmı¹¹⁸ üzre zafer</p>
--	--

¹¹¹ oldı İ, L, S: olur M.

¹¹² k'edebde İ: edebde L, M, S.

¹¹³ olsa İ, L, M: ola S.

¹¹⁴ ḥayāyile İ, L, S: ḥayā ile M.

¹¹⁵ iḥtirām İ, M, S: iḥtirāz L.

¹¹⁶ yoğısa İ, M, S: olmasa L.

¹¹⁷ kıla anı İ, L: kılar anı S, anı kıla M.

¹¹⁸ ḥaşmı İ: ḥaşm L, M, S.

[Kimin emri altında bulunanlar yoksa, kuvvetliler onu alt üst eder. Yardımcısı olmayan kimse, düşmanına karşı başarılı olamaz, galip gelemez.]

62- من اوتی فی عجانہ قل حیاؤہ و بذؤ لسانہ

هر که را وقت کودکی بودست پیشه در زیر مردمان خفتن شرم او رفته باشد و هرگز ناید از لفظ او نکو گفتن	(vr. 32b)	Her ki oğlanlığında itdi ise Halkuñ altında yatmağı şan'at Qalmaya anda zerre deñlü hayā Hem ¹¹⁹ sözi fuḥş ola vü bī-lezzet
---	-----------	---

[Kim çocukluğunda halkın altında yatmayı iş edindiyse, onda zerre kadar utanma duygusu kalmaz. Onun sözü de ahlâka, adaba aykırı ve tatsız olur.]

63- السعيد من وعظ بغيره

نیکبخت آن کسی بود که دلش آنچه نیکی دروست بپذیرد دیگر نرا چو پند داده شود او از آن پند بهره برگیرد	(vr. 33a)	Bahtulu ol kişi ki gönli ider ¹²⁰ Qanda yaḥşılıq olsa anı qabül Özge kişilere çü pend ideler ¹²¹ Ğayr pendiyle ¹²² behremend olur ol
--	-----------	--

[Bahtiyar kişi, nerede bir iyilik olursa, onu kabul eder. Başka kişilere öğüt verdiklerinde, başkasının öğüdünden pay alır (kendisine ders çıkarır).]

64- المحکمة ضالة المؤمن

هر که چیزی نفیس گم شودش بسته دارش بجستنش همت جان آنکس که مؤمن پاکست هم بر آن سان طلب کند حکمت	(vr. 33b)	Kim ki yitürse bir nesen' elden İster ol anı bağlayup himmet İmdi mü'min dürür o kim ḥāliš ¹²³ Ancılayın hem ister ol ḥikmet ¹²⁴
--	-----------	---

¹¹⁹ hem İ, L, S: her M.

¹²⁰ kişi ki gönli İ: gönüldürür ki M.

¹²¹ çü pend ideler İ: ki pend ideler S, çü pend olur M.

¹²² Pendiyle İ, M, S: naşıhatla L.

¹²³ İmdi mü'mindürür o kim ḥāliš İ: Cānu ol kimsenüñ ki mü'mindür S, İmdi ol mü'mini ki ḥālišdür M.

¹²⁴ Ancılayın hem ister ol ḥikmet İ, M: Hem anuñ gib' ider taleb ḥikmet S.

[Kim (değerli) bir şey kaybetse, gayret ederek onu arar. İşte onun gibi hikmet arayan kişi de halis mümindir.]

65- الشر جامع لمساوی العیوب

<p>تا توانی مگرد گرد بدی گر ترا هست طینت طاهر کز بدی فضل تو شود پنهان وز بدی عیب تو شود ظاهر</p>	<p>(vr. 34a) İşleme şerri yetdüğince gücün Çünkü Hâk virdi saña hilkat-i pāk¹²⁵ İşleseñ şerri örtile hünerün Aça ‘aybuñı ide perdeñi çāk¹²⁶</p>
--	---

[Gücün yettiği kadar kötülük işleme! Çünkü Allah sana temiz bir yaratılış vermiştir. Eğer kötülük işlesen, hünerin, faziletin gizlenir; (o kabahat senin) perdeni yırtar ve kusurunu gösterir.]

66- كثرة الوفاق نفاق و كثرة الخلاف شقاق

<p>در وفاق کسان غلو مکنید که از آن تهمت ریا آید وز خلاف مدام دور شوید که از آن دشمنی بیفزاید</p>	<p>(vr. 34b) Halka uymaklık içre kılma gülüv Ki riyā vü¹²⁷ fesād qoparur ol Hem hilāf itme halka sen dā’im¹²⁸ Ki ‘adāvet ‘inād arturur¹²⁹ ol</p>
--	---

[İnsanlara uymak, “pekiyi” demek konusunda aşırı gitme. Çünkü o, riya ve bozukluk meydana getirir. Ayrıca insanlara her zaman muhalefet de etme ki o da düşmanlık ve inadı artırır.]

¹²⁵ virdi Hâk saña hilkat-i pāk İ: Hâk virdi saña Hil’at-i pāk M.

¹²⁶ S’de şu kıt’a var: “Şerr ider cümle ‘aybları izhâr

Yetdüğünce gücün şaşkın andan

Gevherün pāk ise ne hâcet şer

Kişinün fazlını ider pinhân” [İnsanın işlediği kötülük, bütün kusurlarını gösterir. Gücün yettiği kadar ondan sakın! Eğer senin mayan temizse, kötülük işlemeye ne lüzum var?!. (Şerler) kişinin faziletini gizler.]

¹²⁷ riyā vü İ, L, S: ziyāde M.

¹²⁸ halka sen dā’im İ: halka dā’im sen L, S, dā’imā sen anı M.

¹²⁹ ‘adāvet ‘inād arturur İ: ‘adāvet ü ‘inād arturur L, S, ‘adāvet ‘inād ider M.

67- رب امل خائب

ای که بستی امید در چیزی	(vr. 35a)	Ey ki bir nesneye tütarsın ¹³⁰ ümîd
غم مخور گر نیاوری تو بدست		Elüñe girmez ise ¹³¹ ğam yime çok
بس امیدى که آن نگشت وفا		Niçe ümîd ola ki irmeye el ¹³²
بس شکوفه که بشکفید و نیست		Niçe çiçek açıla ura şovuk

[Ey bir şeyi ümit eden kişi! O umduğun şey eline geçmezse, çok üzülme! Nice umulan şey vardır ki, elde edilmez. Nice açılan çiçeği soğuk vurur.]

68- رب رجاء تودى الى الحرمان

نه هر آن کو امید چیزی کرد	(vr. 35b)	Her neye ki ümîd tutsa kişi
کسب آن چیز باشدش آسان		Şanma kesbi anuñ olur āsān
بس امیدى که هست عاقبتش		Niçe ümmîd ola ki ¹³³ şoñı anuñ
محنت یأس و آفت حرمان		Derd ü ye's ola ¹³⁴ ḥasret ü ḥırmān

[İnsanın umduğu her şeyi elde etmesinin kolay olacağını sanma! Nice ümit vardır ki, onun sonu dert, ümitsizlik, hasret ve mahrumiyettir.]

69- رب ارباح يودى الى الخسران

ای بسا مرد سود جوینده	(vr. 36a)	İy niçe kişi var ki ribḥ ¹³⁵ ister
که قدم در ره مخوف نهاد		Qorqılıu yollara ¹³⁶ düşüp durişür
عاقبت چون بدستش آمد سود		'Āqıbet çünki ribḥ ¹³⁷ ele girse
اواز آن سود در زیان افتاد		Aşşısından aña ziyān irişür

¹³⁰ tütarsın İ: dutarsın M, L.

¹³¹ ise İ: olsa M, L.

¹³² el M, L: ol İ.

¹³³ ümmîd ola ki İ: ümmîd ola kim L, ümmîdler ki S.

¹³⁴ ola L, M, S: İ'de yok.

¹³⁵ ribḥ L, S: genc İ.

¹³⁶ yollara İ: yerlere S.

¹³⁷ ribḥ L, M: genc İ.

[Birçok kimse vardır ki kazanç arar; tehlikeli yollara düşüp çalışır. Sonunda o kârı elde etse, faydasından (ziyade) ona zarar dokunur.]

لا اجتناب من محرم مع الحرص-70

<p>حرص سوی محرمات کشد خنک انکس که حرص رابگذاشت گر نخواهی که در حرام افتی دستت از حرص می بیا یدد اشت</p>	<p>(vr. 36b)</p>	<p>Hırş şahşı muharreremâta çeker Hünük ol kim bu hırş itmedi yâr¹³⁸ Dilemezseñ harâma düşmegi sen¹³⁹ Elüni hırşdan götür nâ-çâr</p>
---	------------------	--

[Hırs, açgözlülük insanı haram kılınan şeylere çeker. Ne mutlu hırsı dost edinmeyen kimseye!.. Harama düşmeyi istemezsen, çaresiz elini hırstan çek!]

رب طمع کاذب-71

<p>در طمع دل نیست باید هیچ که طمع بیشتر دروغ بود آتشی کان طمع برافروزد کی زخا کسترش فروغ بود</p>	<p>(vr. 37a)</p>	<p>Ṭama‘a gönli bağlamağıl hîç Ki ṭama‘ içre kızb ekşer olur Şol odı ki ṭama‘ uyarmışdur Kül olur gerçi evvel enver olur</p>
--	------------------	--

[Aç gözlülüğe hiç gönül verme! Çünkü tamahın içinde yalan çok olur. Aç gözlülüğün yaktığı ateşin başlangıcı çok parlak olsa da (sonu) kül olur.]

البغی سائق الی الحین-72

<p>بغی شومست گرد بغی مگرد بغی بیخ حیات را بکند مرد را از صف بقا ببرد ناکهان او در کف فنا فکند</p>	<p>(vr. 37b)</p>	<p>Fısk şüm oldı aña olma yakın¹⁴⁰ Fısk ile çün hayât köki kıpar Kişi şaff-ı beğâda durmuş iken Nâgeh anı fenâ eliyle¹⁴¹ kıpar</p>
---	------------------	--

¹³⁸ ol kim bu hırş[ı] itmedi İ: oldur ki hırş itmedi L, aña ki hırş itmeye M, aña ki hırş olmadı S.

¹³⁹ Dilemezseñ harâma düşmegi sen İ, L: Ger dilerseñ harâma düşmeyesin S.

¹⁴⁰ oldı aña olma yakın İ: oldı yakın olma aña L, olur yakın olma aña M.

¹⁴¹ eliyle İ, L, S: yeliyle M.

[Hak yolundan çıkmak, Allah'a isyan etmek, uğursuzdur; ona yaklaşma! Çünkü azgınlıkla hayat kökü kopar. İnsan, sonsuzluk sırasında durmuşken, fânîlik onu ansızın eliyle kapar.]

73- فی کل جرعة شرقة ومع کل اكلة غصة-

<p>(vr. 38a) نیک و بد بیش و کم صلاح و فساد هست آمیخته درین عالم هیچ راحت ندید کس بی رنج هیچ شادی ندید کس بی غم</p>	<p>Eyü yatlu hem acı ve tatlu Çarışıpdu bu 'âlem içre hem Hîç devâ yok ki şahş ola bî-derd Hîç feraḥ¹⁴² yok ki şahş ola bî-ğam</p>
--	---

[Bu âlem içinde iyi ile kötü, acı ile tatlı birbirine karışmıştır. İnsanın dertsiz olmasına çare yoktur. Yine onun keder ve tasasız bir sevinci de bulunmaz.]

74- من کثر فکره فی العواقب لم یشجع-

<p>(38b) هر که در عاقبت بسی نگرَد بیم دل باشد و تنک زهره نه بیاید ز عز تن حصه نه بگیرد ز کام دل بهره</p>	<p>Her ki işlerde fikri bol itse Gönlü kılmaz bir işe hîç cür'et Ten şafâsından ol[a]maz maḥzûz Nefs ribâsından alamaz lezzet</p>
--	---

[Kim işleri yapma konusunda çok düşünse, onun kalbi bir işe cesaret edemez. Bundan dolayı beden zevk ve rahatından pay ve gönül isteğinden lezzet alamaz.]

75- إذا حلت المقادير ضلت التقادير-

<p>(vr. 39a) چون قضای خدای عز و جل بر سر بنده شود نازل همه تدبیر او شود گمراه همه تقدیر او شود باطل</p>	<p>Ḳaderi vü ḳazâsı Allāhuñ Ḳulları üzre çün ola nâzil Cümle tedbîrler olur mâfiş Cümle taḳdîrler olur bâtıl</p>
---	--

¹⁴² feraḥ Ī: şifâ L, M.

[Allah'ın kader ve kazası kulları üstüne inse, bütün tedbirler yok olur ve ölçüp biçmeler boşa gider.]

76- اذا حل القدر بطل الحذر

چون قضای خدای نازل گشت	(vr. 39b)	Çün kazâsı Hâķuñ ola nâzil
تو ز تسلیم و صبر ساز پناه		Şabr u teslîm it sen aña siper
نتوان کرد دفع او بحذر		Hîç men' idemez hâzer anı ¹⁴³
نتوان بست راه او بسپاه		Hîç anuñ bağlamaz ¹⁴⁴ yolın leşker

[Cenab-ı Hakk'ın takdiri indiğinde, sen sabır ve teslimiyeti ona karşı siper et! Hiçbir sakınma onu engelleyemez; hiçbir asker de onun yolunu kapatamaz.]

77- الاحسان يقطع اللسان

هر که کردی بجای او احسان	(vr. 40a)	Çünkü halka sen idesin ihsân
مال دادی و مرد بخریدی		Mâl virüp cümlesin 'abîd idesin
هم ضمیرش بمهر پیوستی		Mihruñ ile gönüllerin utasın
هم زبانش ز هجو بیریدی		Hicvden dillerin ba'îd idesin

[İnsanlara iyilik ettiğinde mal verip hepsini kendine kul-köle edersin (bağlarsın). Böylece sevginle onların gönüllerini kazanır, dillerini yergiden (seni kötölemekten) uzaklaştırırsın.]

78- الشرف بالفضل والادب لا بالاصل والنسب

فضل جوی و ادب که نیست بحق	(vr. 40b)	Hüner ile edeb taleb kıl kim
شرف مرد جز بفضل و ادب		Şaşşa oldı şeref bu fazl [ü] edeb
مرد بی فضل و ادب خردست		Edeb ü fazlı olmayan kiçidür
کرچه دارد بزرگ اصل و نسب		Gerçi ulu olursa aşl ü neseb

[Hünerle edep iste (tahsil et)! Çünkü fazilet ve edep, insan için şereftir. Terbiye ve fazileti olmayan, her ne kadar soyu sopu büyük olsa da küçük-tür...]

¹⁴³ Hîç men' idemez hâzer anı İ: Men' idebilmez anı hîç hâzer L, M, S.

¹⁴⁴ Hîç anuñ bağlamaz İ: Bağlayamaz anuñ L, M, S.

79- اکرم النسب حسن الادب

<p>ای که مغرور مانده شب و روز ببزرگی اصل و عز و نسب شوحسن نسب درای که هست ازنسب بهتر تو حسن ادب</p>	<p>(vr. 41a) Vāy ki¹⁴⁵ mağrürsın gice gündüz Neseb ü aşl 'izzetine sen uş Yüri hüsni-i edeb kabül it kim¹⁴⁶ Nesebüñ yegregi edebdür hoş</p>
---	---

[Ey gece gündüz soy sop büyüklüğüne güvenip aldanan kimse! Git, güzel ahlâkı kabul (tahsil) et! Çünkü soy ve sopun daha iyisi, edep ve terbiyedir.]

80- اکرم الادب حسن الخلق

<p>مرد بد خوی در همه عالم بی سبب سال و ماه در غضبست نیکخویی گزین که نزد خرد نیکخویی شریفترین ادبست</p>	<p>(vr. 41b) Yaramaz hūlu şahş 'âlemde Yok yire kaçığı durur her dem Eyü hū ihtiyâr itgil kim Hünerüñ arta olasın ekrem</p>
--	---

[Kötü huylu kimse dünyada her zaman yok yere kızır durur... Sen iyi huylu seç ki, hünerin artsın; daha ulu ve itibarlı olasın...]

81- افقر الفقر الحمق

<p>گر فقیری و نیستی احمق تا از آن فقر هیچ نندیشی شکر کن اندر آن مقام که نیست بتر از حمق هیچ درویشی</p>	<p>(vr. 42a) Ger faķır olsañ olmasañ aħmak Gerek andan yimeyesin teşvîş Şükr kıl aña kim seni Ma'būd Aħmak itmedi eyledi dervîş</p>
--	---

[Eğer fakir olsan, fakat akılsız olmasan, ondan dolayı üzülmemen gerekir. Ona şükret ki, ibadet edilen Allah, seni ahmak kılmamış, yoksul etmiş-tir.]

¹⁴⁵ Vay ki İ: Nesebe L, vāh ki M.

¹⁴⁶ Yüri hüsni-i edeb kabül it kim İ: Yüri hüsni ü edebi eyle kabül L, Yüri hüsni-i edeb kabül kıl kim M.

82- اوحش الوحشة العجب

گر ترا پیشه خویشتن بینی است مردمان از تو مهر بر دارند مر ترا در مضایق وحشت بی جلیس و انیس بگذارند	(vr. 42b)	Kendüni görmek eyleme ¹⁴⁷ şan'at Tā ki senden bu hālķ ũrkmeye hıç Kālasın vaḥşetüñ çukurında İş ü kardaş sini añmaya hıç
--	-----------	--

[Kendini beğenmeyi iş ve âdet edinme ki insanlar senden hiç ũrkmesin. (Eğer kendini beğenmiş olursan) ıssızlığın çukurunda kalırsın; eş ve dostların seni hiç anmaz...]

83- اغنى الغنى العقل

ای که خواهی توانگری پیوست تا از آن ره رسی بمهتری از خرد ساز مهتری زیراک نیست همچو خرد توانگری	(vr. 43a)	Ey ki kılduñ ğınāyı sen ma'būd Tā ki anuñla bulasın 'izzet 'Aql ile 'izzet iste kim yokdur 'Aql bigi ¹⁴⁸ vesīle-i devlet
--	-----------	--

[Ey büyüklük ve itibar elde etmek için zenginliği kendisine ilâh edinen kimse! Ululuk ve itibarı akılla ara! Çünkü akıl gibi devlet (nimet ve saadet) vesilesi yoktur.]

84- الطامع فى وثاق الذل

تا توانی مگرد گرد طمع اگر از عقل بهره داری زانکه پیوسته مرد طامع را بسته باشد برشتهء خواری	(vr. 43b)	Gücün irdükçe kes şama' ipini 'Aqldan olduñ ise berḥordār Andan ötrü ki bu şama' şaḥşı Ḥārılık ¹⁴⁹ ipiyle dā'im eyler ḥār ¹⁵⁰
---	-----------	--

[Eğer akıldan pay aldıysan, gücün yettiği kadar aç gözlülük ipini kes, kopar. Şundan dolayı ki, bu şahsî tamah, seni her zaman horluk, hakirlik ipiyle darağacında asar.]

¹⁴⁷ Kendüni görmeği eyleme İ: Kendüyi görmeği eyleme S, eyleme görmeği M.

¹⁴⁸ bigi İ: gibi L, M, S.

¹⁴⁹ Ḥārılık İ: Ḥor M.

¹⁵⁰ Ḥār M: dār S, İ.

85-¹⁵¹ احذروا نفارالنعم فما كل شارذ بمردود

ای که با نعمتی بسیرت بد
نعمت خویش را ز خود مرمان
که نه هرچه رمیده شد از دست
باز آوردنش بود آسان

Ey ki mün'am kişi yavuz huy ile
Ni'metüñ senden ürkmesün zinhār
Çünkü bir nesne kişiden ürke
Ele girmesi hem olur düşvār

[Ey nimete mazhar olan kişi, sahip olduğun nimet, sakın kötü huyla senden ürkmessin! Çünkü bir şey bir kişiden ürkerse, onun bir daha ele geçmesi zor olur.]

86-¹⁵² أكثر مصارع العقول تحت بروق الاطماع

آفت عقل مردم از طمع است
تا توانی سوی طمع مگرای
چون طمع دست برد بنماید
عقل مردم دروافتد از پای

Āfet-i 'aqldur tama'¹⁵³ şahşā
Gücüñ irdükce andan eyle hāzer
Çün tama'el uzatmak eyleyicek
Eyler ādemde 'aqlı zīr ü zeber

[Tamah, aç gözlülük, insan için aklın felâketidir. Gücün yettiği kadar ondan sakın! Çünkü tamah el uzatınca, insanda aklı alt üst eder!]

87- من ابدی صفحة للحق ملك و من اعرض عن الحق هلك

Her ki hağ üzre olsa¹⁵⁴ fi'd-dāreyn
Hāşıl ola aña tamām ağrāz¹⁵⁵
'Āqıbet varṭa-i helāke düşer
Hağ yolından kim eyleye¹⁵⁶ i'rāz

Her ki hağ üzre olsa¹⁵⁴ fi'd-dāreyn
Hāşıl ola aña tamām ağrāz¹⁵⁵
'Āqıbet varṭa-i helāke düşer
Hağ yolından kim eyleye¹⁵⁶ i'rāz

¹⁵¹ Bu sözü'nün Farsça tercümesi İ'de şu şekilde:

“Çünkü bir nesne ürke bir kişiden
Ele girmesi hem olur düşvār
İy mün'im kişi yavuz hūy ile
Ni'metüñ senden ürkmesün zinhār”

¹⁵² Bu söz M'de yoktur.

¹⁵³ Āfet-i 'aqldur tama' İ: Ulu āfet tama'durur L, S.

¹⁵⁴ olsa İ, M: oldı L, ola S.

¹⁵⁵ ola aña tamām İ: olur tamām aña M, ola tamām aña L, S.

¹⁵⁶ yolından kim eyleye L, S: yolında kim eylese İ, yolında kim eyleye M.

[Kim doğruluk üzere olur, Allah'ın dinine uygun yaşarsa, o, iki dünyada bütün hedef ve isteklerini elde eder. Kim de Hak yolundan yüz çevirirse, sonunda mahvolma uçurumuna düşer!]

88- اذا قدرت على عدوك فاجعل العفو عنه شكرا للقدرة عليه

چون شدی بر عدوی خود قادر	(vr. 45b)	Düşmenüñe çün olasın kâdir
عفو را شکر نعمت خود ساز		Şükr-i kudret bil imdi 'afvı hemân
رحم کن رحم کن که هر چه کنی		Raḥmet it raḥmet it ki 'âlemde
در جهان جز همان نیابی باز		Diye merḥûm saña pîr ü cevân

[Düşmanına gücün yettiğinde hemen bağışlamayı kudretli oluşun şükürü bil! Dünyada acı, merhamet et ki genç ve ihtiyar kimseler (öldüğün zaman) sana "rahmetli" desin (rahmet dilesin, seni hayırla ansın).]

89- اذا وصلت اليكم اطراف النعم فلا تنفروا اقصاها بقلة الشكر

چون ییابی تو نعمتی هر چند	(vr. 46a)	Çünkü bir ni'met elüñe girse
خرد باشد چو نقطه موهوم		Gerçi ednâyise hem it rağbet
(شکر کن یافته فرو مگذار)		Ele girmişine şükür it kim
		Ele girmemiş itmeye nefret ¹⁵⁷

[Bir nimet eline geçtiğinde, her ne kadar küçük olsa da ona değer ver! Ele geçmiş nimete şükret ki, ele geçmemiş olan (nimet) senden nefret etmesin!]

¹⁵⁷ L ve S'de bunun yerine şu kıt'a kayıtlı:

"Haḫdan irişe çün saña ni'met
Azdurur diyü itme şükürin kem
Ger kılungsân azıñ[a] şükürin[i]

Çoğa yetişe elüñ her dem" [Sana Allah'tan bir nimet eriştiğinde, "azdır" diye şükürünü az etme! Eğer nimetin azına şükredersen, her zaman elin çoğa yetişir.]

90- من لان عوده كئفت اغصانه

هر که با کھتران کند نرمی ماند اندر بلیت ایشان ننھندش برآستی گردن نبرندش بواجبی فرمان	(vr. 46b)	Her ki yumşaklık itse ¹⁵⁸ cühhâle Özleri gibi anı ħor ideler Tā'at itmekden anı men' idüben ¹⁵⁹ Cehl ile gözlerini kūr ideler
---	-----------	--

[Kim cahillere yumuşaklık gösterse, o cahiller, kendileri gibi onu da hor ederler. Onu ibadet etmekten engelleyip cahillikle gözlerini kör ederler...]

91- من جرى في عنان امله عشر بأجله

در همه کارها بگفت هوا هر که بدهد عنان بدست امل بیم باشد که آن امل ناگاه اندر اندازدش بیجاه اجل	(vr. 47a)	Her işi işlese hevā ile şaḥş Dizginin vire eline emelüñ Çorku vardur ki ol emel aḥir Bırağa anı çāhına ecelüñ
---	-----------	--

[İnsan, her işi nefsinin isteğine göre yapsa ve dizginini hırs ve arzunun eline verse, korkulur ki, o tamah sonunda onu ecelin kuyusuna atacak!]

92- لسان العاقل في قلبه

هر که او هست با کمال خرد هست پنهان زبان او در دل نشود هیچ سر او پیدا نبود هیچ گفت او باطل	(vr. 47b)	Her kimüñ 'aqlı kāmil oldıysa Göñli ¹⁶⁰ içre dili olur pinhān Sırrını ¹⁶¹ āşikāre kılmaz hīç 'Ārız olmaz sözine hem ¹⁶² buṭlān
--	-----------	--

[Kimin akli tam olursa, onun dili kalbi içinde gizli olur. Hiçbir sırrını açıklamaz; sözüne de batıllık, boşluk gelmez.]

¹⁵⁸ itse İ, L: ide M.

¹⁵⁹ men' idüben İ, L: dūr iderler M.

¹⁶⁰ göñli İ, L: göñül M, S.

¹⁶¹ Sırrını İ, L, S: Sözüni M.

¹⁶² hem / M'de yoktur.

93- قلب الاحمق فى فمه

هرکه او هست با حماقت جفت جایگاه دلش زبان و یست هرچه دارد ز نیک و بد در دل آن همه بر سر زبان و یست	(vr. 48a)	Her ¹⁶³ kişi kim hāmākat oldı işi ¹⁶⁴ Göñli anuñ dehān ¹⁶⁵ içinde olur Eyü yatlu ne k'ola göñlünde ¹⁶⁶ Söyler anı ziyān içinde olur
--	-----------	--

[Kimin işi ahmaklık olursa, onun kalbi ağzı içinde olur. Kalbinde iyi, kötü ne varsa, onu söyler; böylece zarara uğrar...]

94- 167 اذا املقتم فتاجروا الله بالصدقة

هیچ چیزی مدان تو چون صدقه هست ازو مال و جاه را بیشی او رساند بناز و استغنا وا رهااند زرنج درویشی	(vr. 48b)	Şadağa bigi ¹⁶⁸ yok durur hergiz Bir ticāret kim arturur māli ¹⁶⁹ İrgirür nāz ü ğinnete şaḥşı Giderür faqrı hoş ider hāli ¹⁷⁰
---	-----------	---

[Sadaka gibi mal artıran bir alış-veriş asla yoktur. İnsanı naz ve zenginliğe eriştirir; yoksulluğu giderir; hâli hoş eder.]

95- ما اضمر احد شيئا الاظهر فى فلتات لسانه و صفحات وجهه

هر که چیزی نهفت اندردل تا بدانی که چیست می جویش گاه اندر میانه گفتن گاه اندر کرانه رویش	(vr. 49a)	Her ki göñlünde tutsa ¹⁷¹ bir nesne Key gözet tā saña ola ma'lūm Geh sözi ortasında ¹⁷² geçe dürür Geh yüzi şafhasındadur merḫūm
--	-----------	---

¹⁶³ Her İ, M: Bir S.

¹⁶⁴ oldı işi İ: üzre olur M.

¹⁶⁵ dehān' İ: dili L, M, S.

¹⁶⁶ ne k'ola göñlünde İ, S: ne k'ola dilinde ola ne ki göñülde M.

¹⁶⁷ Bu söz M'de yokur.

¹⁶⁸ bigi İ: gibi L, M, S.

¹⁶⁹ kim arturur māli İ, L: ki arturur māli M, ki arturur ol māl S.

¹⁷⁰ hāli İ, L, M: aḥvāl S.

¹⁷¹ göñlünde tutsa İ, L: tutsa göñülde S, göñülde dutsa M.

¹⁷² Geh sözi ortasında İ: Gāh söz arasında L, M.

[Kim kalbinde bir şey gizlese, iyice gözetle ki sana malûm olsun: (O içinde gizlediği şey) bazen sözleri arasında geçer, bazen de yüzünün sayfasında yazılıdır...]

96- البخيل مستعجل الفقر يعيش في الدنيا عيش الفقراء-

و يحاسب في العقبى حساب الاغنياء

هست مال بخيل ره داده	(vr. 49b)	Kim baḥl̄ oldu ise ol açdı
فقرا سوى خویشان بشتاب		Faqr apusun zerine ¹⁷³ ta'c̄il
این جهان همچو مفلسان بمعاش		Fuarā tek ¹⁷⁴ dirilir un bunda
وان جهان چو توانگران حساب		Anda baylar bigi isāb-ı avīl ¹⁷⁵

[Kim cimri olursa, o yoksulluk kapısını acele açmıştır: Bu dünyada fakirler gibi yaşar, ahirette zenginler gibi uzun uzun hesap verir...]

97- لسان العاقل وراء قلبه-

مرد عاقل گه سخن گفتن

دلخود هادی زبان دارد

تا حدیثی بدل نیندیشد

بزبان آن حدیث نگذارد

Şaḥş-ı 'ākıl açan ki söze gire

Diline gönlü hoş ider irşād Bir söze başmayınca fikrle adem¹⁷⁶

Diline getürüp idemez yād¹⁷⁷

[Akıllı insan ne zaman söze girse, onun kalbi diline güzelce doğru yol gösterir. Bir söze fikrle ayak basmayınca, onu dile getirip söylemez.]

¹⁷³ zerine L, M: zerin İ.

¹⁷⁴ tek İ, M: gibi L, S.

¹⁷⁵ Fuarā tek dirilir un bunda /Anda baylar bigi isāb-ı avīl M: Ger ma'āş ile bunda müflis ise Var ğınālīgıla anda abs-i delīl İ; Fuarā gibi dirilir bunda Yarın anda baylar bigi avīl L, Fuarā gibi dirilir bunda Anda baylar gibi isāb-ı avīl S.

¹⁷⁶ başmayınca fikrle adem İ: fikri başmayınca adem L, fikr bamayınca hemān M.

¹⁷⁷ Diline getürüp idemez yād İ, L: Dile getürüp h̄i itmez yād M.

98- قلب الاحمق وراء لسانه

مرد احمق که سخن گفتن دل خود تابع زبان دارد هر چه یابد بگوید او آنگاه دل بر آن قول و گفته بگمارد	(vr. 50b)	Şaḥş-ı aḥmaḳ söze şürü' itse Dilini göñline imām eyler Ḥayr u ¹⁷⁸ şer ne gelürse dilinden Göñli ol söze ihtimām eyler
--	-----------	---

[Akılsız kimse konuşmaya başlasa, dilini kalbine öncü eder. Dilinden iyi, kötü ne gelirse, kalbi o söze dikkat eder (düşünmeden söyler).]

99- لا شرف اعلى من الاسلام

ای که در ذل کفر ماندستی عز اسلام داده از کف گر شرف بایدت مسلمان شو که چو اسلام نیست هیچ شرف	(vr. 51a)	Ey ki bu küfr içinde ıalduñ ḥor Ḳoyup elden bu 'izz-i İslāmı Ger şeref isteseñ ¹⁷⁹ Müselmān ol K'ancılayın şeref yoḳ iy 'āmī ¹⁸⁰
--	-----------	---

[Ey Müslümanlık şeref ve itibarını bırakıp küfür içinde hor durumda kalan! Eğer şeref istersen, Müslüman ol, Müslüman! Onun gibi bir şeref yoktur ey cahil, nadan!]

100- اللهم اغفر رمزات الاحاظ و سقطات الالفاظ
و شهوات الجنان و هفوات اللسان

[این گناهان که یاد خواهم کرد یا رب از ما بفضل در گذران زدن چشم و زشتی گفتار	(vr. 51b)	İşbu 'add ¹⁸¹ itdügüm günāhları Faẓl idüp 'afv id anı yā Sübhān ¹⁸² Remzet elḥāzi hefvetü elfāz Şehvet-i nefis zillet-i tuḡyān ¹⁸³
---	-----------	--

¹⁷⁸ u M'de yoktur.

¹⁷⁹ Ger şeref isteseñ İ: Şeref ister iseñ L, M.

¹⁸⁰ S'de bu kıt'a şu şekilde:

"Küfri göñlünde eyledün san'at
Ḳaldı İslām utan i pür harif (?)
Şeref ister iseñ Müselmān ol
Yoḳdur İslāmdan özge hiç şeref"

¹⁸¹ 'add İ: özr M, S.

¹⁸² id anı yā Sübhān İ: kıl anı yā Rabb M, S.

[Ey Allahım, şu saydığım günahları lutfunla bağışla: Göz ucuyla (gizlice harama) bakışlarımı, dilimin sürçme ve yanlışlarını, nefsimin (meşru olmayan) şehvetini ve azgınlık zilletini...]

Kaynaklar

- ATEŞ, Ahmed (1968). *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- ATEŞ, Ahmed (1959). "Raşid Al-Dîn Vatvat'ın Eserlerinin Bâzı Yazma Nüshaları", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi *Tarih Dergisi*, Eylül 1959, c. 10, sayı: 14, s. 12, 13, 17-19, 21, 22, 24.
- CEYHAN, Âdem (2006). *Türk Edebiyatında Hazret-i Ali Vecizeleri*, Ankara: Öncü Kitap.
- CEYHAN, Âdem ve Hasan CANKURT (2012). "Vardarlı Bir Hocadan Dostlara Armağan: Hz. Ali'nin Yüz Sözü'nün Şerhi: Tuhfetü'l-ihvân", *Uluslar arası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu Bildirileri*, (10-12 Mayıs 2012), haz. Ünal Şenel, Manisa, c. 1, s. 279-311.
- DEVLETŞAH (1977). *Devletşah Tezkiresi, Tezkire-i Devletşah*, çev. Necati Lugal, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- FLEİSCHER, Heinrich Leberecht (1837). *Ali's hundred Sprüche arabisch und persisch paraphrasirt von Watwat*, Leipzig.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki (1967-72). *Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu*, I-III, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü yayını.
- HARLEY, A. H. (1927). *Sad Kalima or Centiloquium of Ali b. Abi Tâlib*, With the metrical paraphrase of Rashîd-i Watwât, Calcutta.

¹⁸³ zillet-i tuğyân İ: ü dil leb M, 'afv it yâ Rab S. L'de şu kıt'a var:

"Şol günâhlar ki yâd itsem gerek
Faızlufla anı 'afv eyle yâ Rabb
Remz-i elhâz u hefvet-i elfâz
Şehvet-i nefis zelletindedir leb"

- Kâtib Çelebi, (1941-43). *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (nşr. Kilisli Muallim Rifat- Şerefeddin Yaltkaya), I-II, İstanbul: Maarif Matbaası.
- Reşîdüddin Vatvat (2011). *Hazret-i Ali'nin Yüz Sözü Gül-i Sad-Berg*, çev. Hocazâde Abdülaziz Efendi, haz. Âdem Ceyhan, İstanbul: Buhara yayını.
- Reşîd-i Vatvat, (1382). *Matlûbu Külli Tâlib Min Kelâmi Emîri'l-mü'minîn Ali bin Ebî Tâlib*, İntihâb: Câhız, Şerh: Reşîd-i Vatvat, (haz. Mîr Celâleddîn-i Huseynî Urumavî Muhaddis) Kum.
- RIEU, Charles (1888). *Catalogue of Turkish Manuscripts in the British Museum*.
- Rûşen Eşref (1334), *Diyorlar Ki!...* Dersââdet: Kanâat Matbaası.
- ŞEŞEN, Ramazan, (1970). "Câhiz'in Eserleri Hakkında Bâzı Yeni Malzemeler", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Ekim, Sayı 1, s. 231-272.